

Og-Aartiiwwan

Kitaaba Barattootaa

Kutaa 3

Barreessitoota

Damee Tolinaa

Lubaabaa Jamaal

Taaddasaa Dinguu

Gulaaltota

Danda'aa Boggaalaa

Kabbabush Lammeessaa

Lammii Beenyaa

Madaaltota

Dhaqqaboo Guyyee

Dirribaa Maammoo

Ismaa'el Hasan

Giraafiksii

Taaddasaa Dinguu

Fakkibsaa

Buzaayyoo Girmaa

Biiroo Barnootaa Oromiyaa, 2014/2022

© Biiroo Barnootaa Oromiyaa, 2014/2022

Kitaabni kun walta'iinsa Biiroo Barnootaa Oromiyaafi Kolleejjii Barnoota Barsiisotaa Asallaatiin bara 2014/2022 qophaa'e.

Mirgi abbeentaa kitaaba kanaa seeraan eeggamaadha. Hayyama Biiroo Barnootaa Oromiyaatiin ala guutummaanis ta'e gamisaan maxxansiisuus ta'e baay'isanii raabsuun seeraan nama gaafachiisa.

BAAFATA

Qabiyyee

Fuula

Boqonnaa 1

Hubannoo
Og-aartiiwwanii

1. Adda Baafannaa Og-Aartiiwwanii.....1
- 1.1 Nootaalee Muuziqaa 1
- 1.2 Halluuwwan Bu'uuraa 12
- 1.3 Mala suuraa kaasuu fi tapha diraamaa 21

BOQONNAA 2

Dandeettii
Kalaqaa

2. Shaakala Og-Aartiiwwanii 27
- 2.1 Sagaloota muuziqaa, Nootaaleefi Meeshaalee
Muuziqaa Rukutta 27
- 2.2 Boca Sasalphaa Halluu Dibuu 36
- 2.3 Walitti Makama Halluuwwanii Bu'uuraa fi Maxxansa
Kallattii. 45
- 2.4 Ergaawwan diraamaa, suursagaleefi suuraa 56

BOQONNAA 3

Haala qabatamaa
Seenaafi Aadaa

3. Ibsa Duudhaa Aadaa	62
3.1 Hojii Og-argaa kan Duriifi Ammaa	62
3.2 Oguma Ammayyaa Biyya Keenya	77
3.3 Raawwii Ibsa Duudhaa Aadaa Tiyaatira Keessatti ..	81

BOQONNAA

4

HAWWANNAA OG-AARTIIWWANII

4. Og-Aartiiwwan Dinqisiifachuu	87
4.1 Og-argaa Dinqisiifachuu	87
4.2 Muuziqaa Aadaa Dinqisiifachuu	94
4.3 Tapha Tiyaatiraan.....	95

BOQONNAA

5

Hidhata Og-Aartiiwwanii

5.1 Walitti Dhufeenya Og-Aartiiwwan Gidduu Jiru	99
5.1.1 Barbaachisummaa og-aartiiwwan barnoota biroo barachuu keessatti qabu	101

BOQONNAA 1

Hubannoo Og-aartiiwwanii

1. AKAAKUU OG-AARTIIWWANII ADDA BAAFACHUUN IBSUU.

1.1 NOOTAALEE MUUZIQA

Ga'umsa barachuu barattoonni yoo xiqqaate gonfachuu qaban

Xumura barnoota kanaatti barata/tu:

- nootaa nuusaa dubbisuun nitaphatta;
- boca nootaa nuusaa kaasuun ni'agarsiista;
- rukuttaalee sasalphaa nootaa nuusaan barreeffaman ni dubbista;
- rukuttaalee sasalphaa nootaa nuusaan barreeffaman taphachuun niraajeffatta,
- seenaa muuziqaa aadaa adda baafatta;
- faaruu garagaraa nifaarsita.

Seensa

Muuziqaan afaan idil-addunyaati. Hundumatu isa jaallata; ittis fayyadama. Bifa saayinsawaa ta'een muuziqaa akka beektanii itti fayyadamtaniif, qubeewwan isaa kutaa darbe keessatti barachuu eegaltanii jirtu. Ammas sanumatti fufuun nootaalee, seenaa, faaruufi shubbisa aadaa nibarattu.

1.1.1 Nootaa Nuusaa

Gaaffilee hubannoo

- Nootaa guutuufi walakkaan maal fakkaatu?
- Gatii rukutta meeqa meeqa qabu?
- Nootaa guutuufi walakkaan akkamiin taphatamu?

Nootaan nuusaas akkuma nootaa kanneen biroo qubee muuziqaa ta'ee, kan gatii turtii rukutta tokko qabudha. Bocni isaa nootaa walakkaa waliin kan walfakkaatu ta'ee, mataan isaa keessi dibamaadha.

Boca nootaa nuusaa

Gocha 1

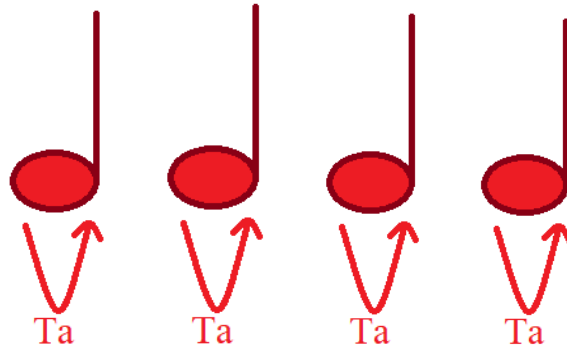
1. Nootaa nuusaa sadi sadii kaasuun agarsiisaa.
2. Nootaan nuusaa gatii rukuttaaa meeqa qaba?
3. Nootaan nuusaa akkamiin taphatama? Gochaan agarsiisi.

Nootaa Nuusaa dubbisuu

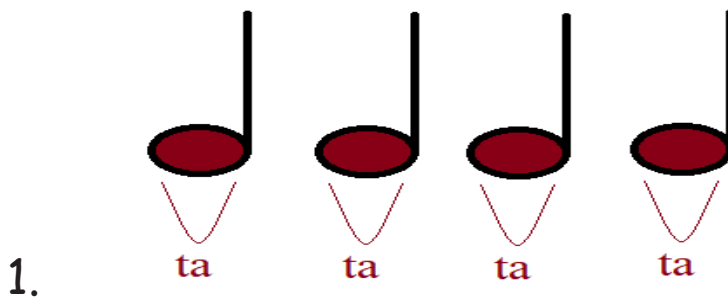
Nootaan nuusaa gatii rukuttaaa tokko qaba. Kanaafuu, harka keenya si'a tokko qofa rukunnee "ta.." jennee taphanna.

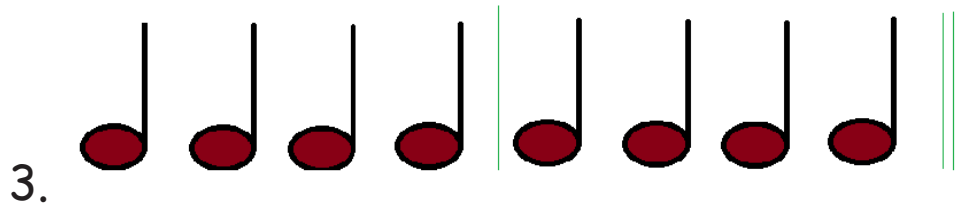
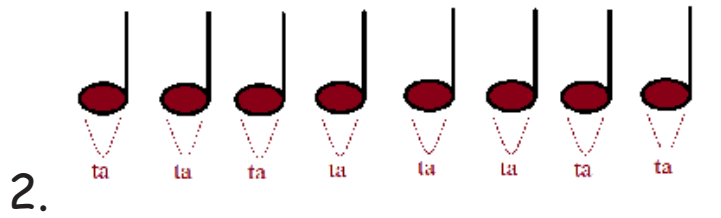
Fakkeenyaaf,

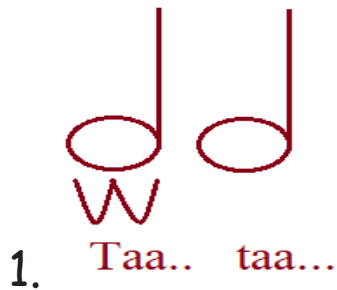

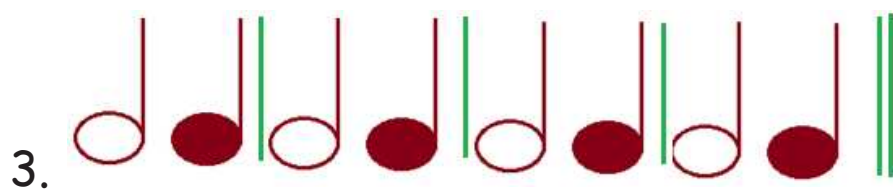
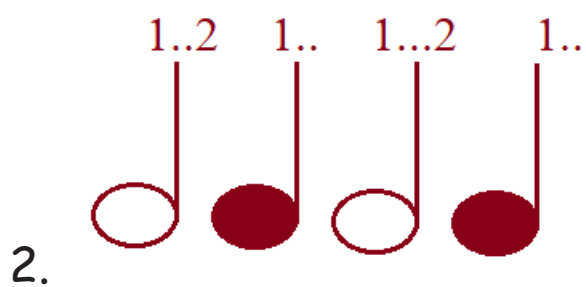
Nootaa nuusaa harka walitti rukutuun dubbisaa taphachuu.

Nootaa nuusaafi nootaa walakkaa walkeessa dubbisuun taphachuu.

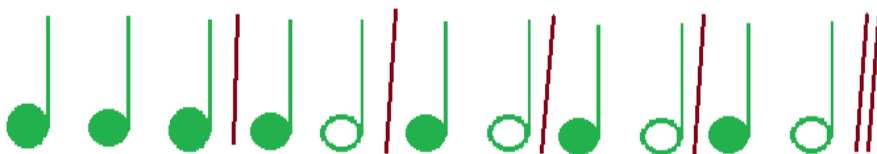

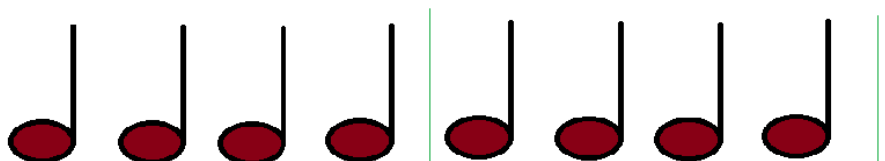
4.

5.

6.

1.1.3 Boqonnaa Nuusaa

Gaaffilee hubannoo

1. Boqonnaa walakkaan maal akka fakkaatu yaadattaa?
2. Fakkii boqonnaa walakkaa kaasuun akkamitti akka dubbifamee taphatamu hiriyyoota keetti agarsiisi.

Boqonnaan nuusaa gatii turtii rukuttaan nootaa nuusaan walqixa ta'e 'tokko' qaba. Garaagarummaan nootaa nuusaafi boqonnaa nuusaa garuu, sagalee qabaachuufi dhabuu irratti. Nootaan nuusaa yeroo taphatamu sagalee qaba. Boqonnaan nuusaa yeroo taphatamu sagalee hinqabu; nicallifama. Dabalataanis, boca isaaniitiin garaagara. Boca boqonnaa nuusaa asii gadii ilaaluun atis kaasii barsiisaa/tuu keefi hiriyyoota keetti agarsiisi.

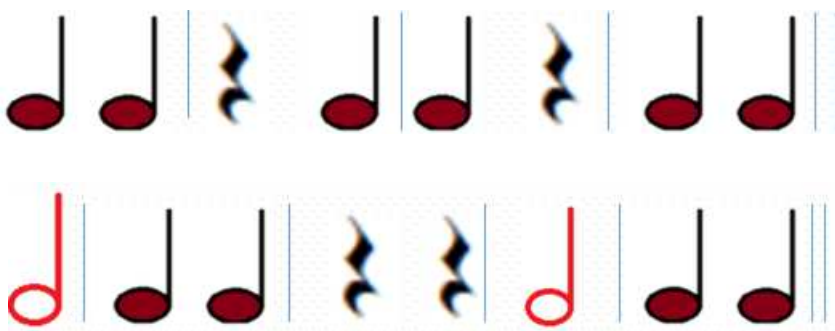

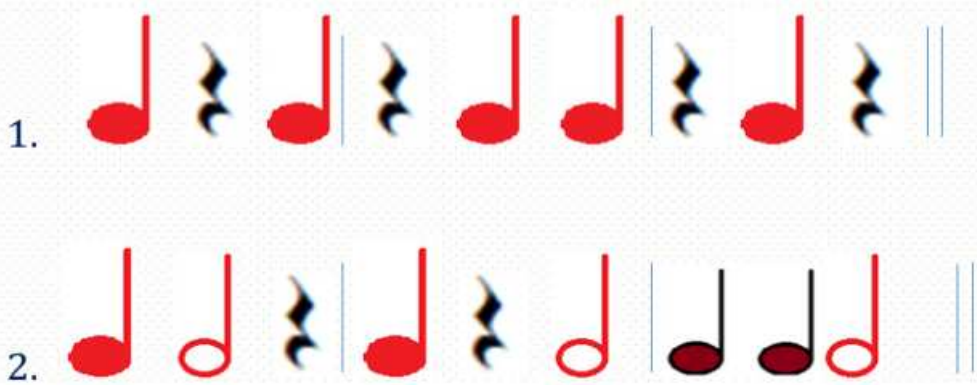
Boqonnaa nuusaa dubbisuu shaakaluun taphadhu.

Shaakala dubbisa nootaalee muuziqaa

Nootaalee asiin gadii bakka boqonnaan jirutti callisuun, bakka nootaalee kanneen sagalee qaban jiranitti immoo, sagalee "Taa" jedhu dhageessisuun harka walitti rukutaa gatii isanii lakkaa'uun taphadhu.

1.

1.2 HALLUUWWAN BU'UURAA

Gocha 2

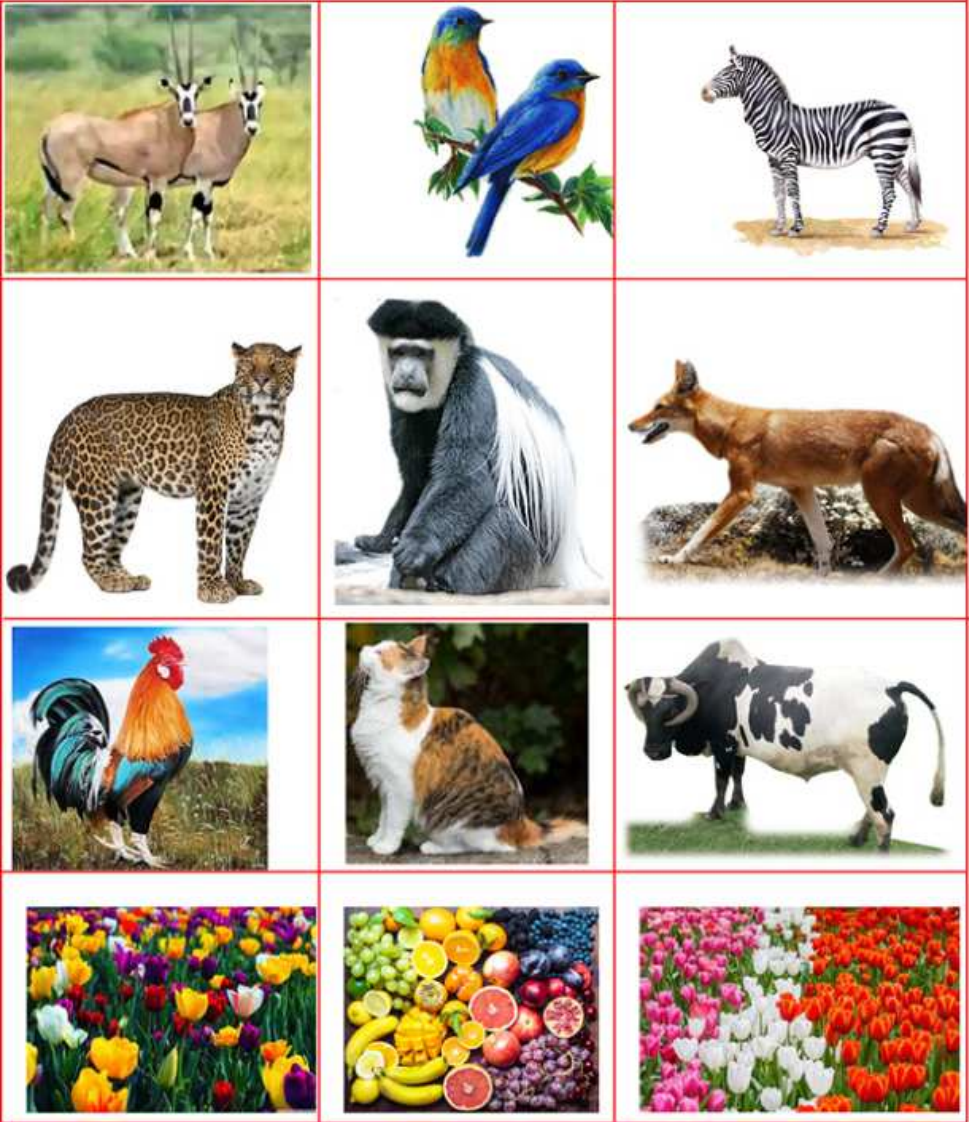
Bifti simbirrootaa, beeyladoo, bineensotaafi abaaboowwan naannoo keetti argamanii maal akka fakkaatu ilaaluun waan hubatte daree keessatti halluu isaanii barsiisaa/tuu keetti himi.

Kutaa tokkoffaafi lamaffaa keessatti gochaalee diba halluun walqabatan shaakaluun kee niyaadatama. Mata-duree kana jalaatti immoo, akaakuun halluu bu'uura maal akka ta'e nibaratta.

Halluu bu'uura jechuun, halluuwwan bifti isaanii diimaa, keelloofi cuquliisa ta'aniidha. Isaan kun immoo, halluuwwan jiran hundaaf bu'uura.

Halluuwwan kanas argachuu kan dandeenyu uumamumaan waan ta'eef, akka halluuwwan biroo walitti makuun argachuu hindandeenyu. Kanaafuu, kallatiidhaan carallaa ifaa irraa kan argamaniidha.

Fakkeenyaaf, simbirroonni, beelladoonni, bineensonni abaaboofi kanneen kana fakkaatan halluufi bifa garagaraa qabu. Akkinaaleen qaama isaanii irratti mul'atuus miidhagina garagaraa qaba. Namonnis ijaan ilaalanii itti gammadu.

Halluu uumamaa lubbu-qabeeyyii naannoottii argaman qaban

Uumama miidhagaa adda addaa kana immoo, fakkiin hojjetanii agarsiisuuf halluuwwan bu'uuraa kana beekuun barbaachisaadha.

1.2.1 Akaakuu Halluuwwan Bu'uuraa

Gocha 3

1. Halluu bu'uuraa kanneen jedhaman maal fa'i?
2. Wantoota naannoo keetti argaman keessaa sadii filadhuutii halluu/bifa isaan qaban barsiisaa/tuu keetti himi.

Naannoo keenyatti wantoonni ijaan mul'atan hunduu bifa yookiin halluu garagaraa qabu. Fakkeenyaaf, abaaboon birraa bifa keelloo qaba. Kanaafuu, "keelloo" jennee waamna. Akkasumas, beelladootaafi simbirroota bifa adda addaa qabanis "diimaa", "cuquliisa" jennee maqaa dhoofna.

Bifa halluuwwan ijaan agarree maqaa dhoofne kana akka ija keenyatti mul'atan kan taasisu ifa aduuti.

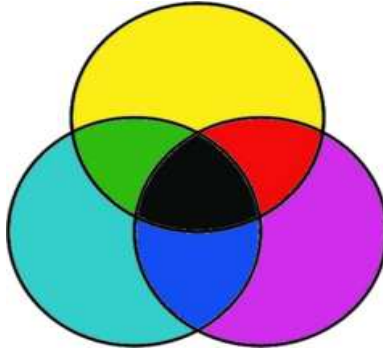
Halluuwwan bu'uuraa kun halluu sadarkaa tokkoffaa jedhamuun beekamu. Halluuwwan bu'uuraa sadiitu jiru.

Isaanis,

- Diimaa
- Keelloofi
- Cuquliisa

Halluu bu'uuraa kana dabaree dabareen walitti makuun
halluu gosa biroo argachuun nidanda'ama. Halluuwwan
bu'uuraa sadan isaanii yoo walfaana altakkaatti akkaataa
walqixxee ta'een walitti makaman, bifa boora'aa ta'e uumu.
Kana jechuun,

Diimaa+Keelloo+Cuquliisa= Boora'aa

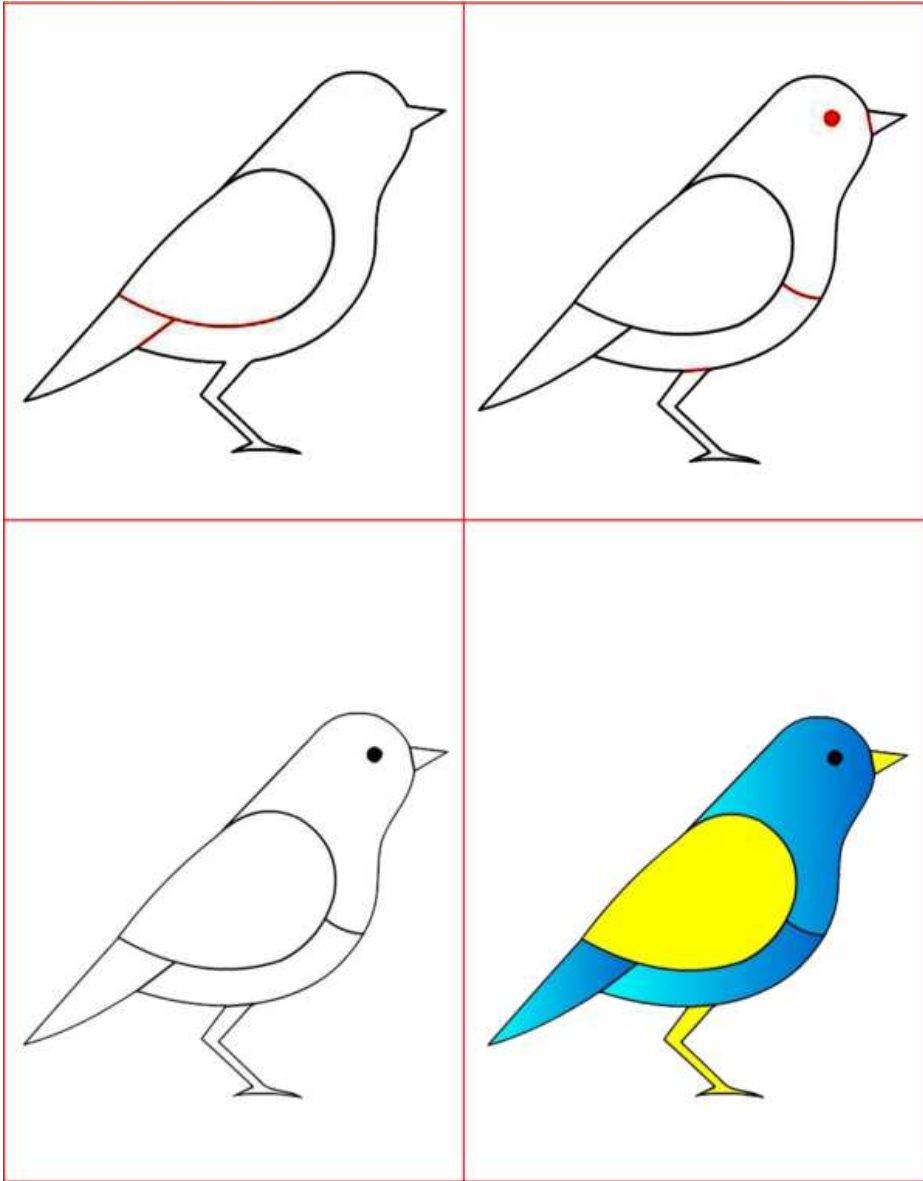
Shaakala 1.

Fakkii asii gadii tartiiba isaa eegii dabtara keerratti wixinuun halluu dibi.

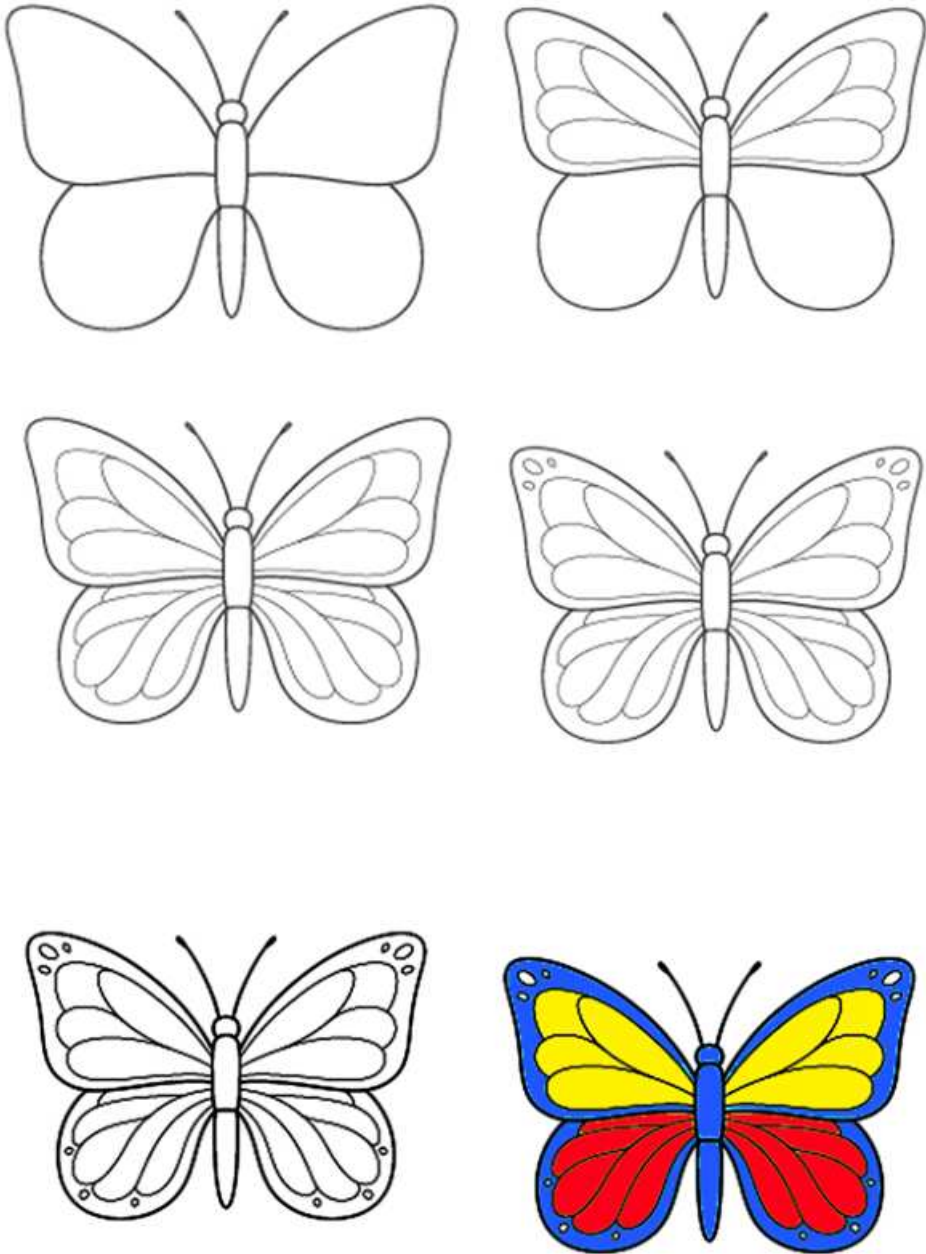
Shaakala 2.

Fakkii asii gadii tartiiba isaa eegii dabtara keerratti wixinuun halluu dibi.

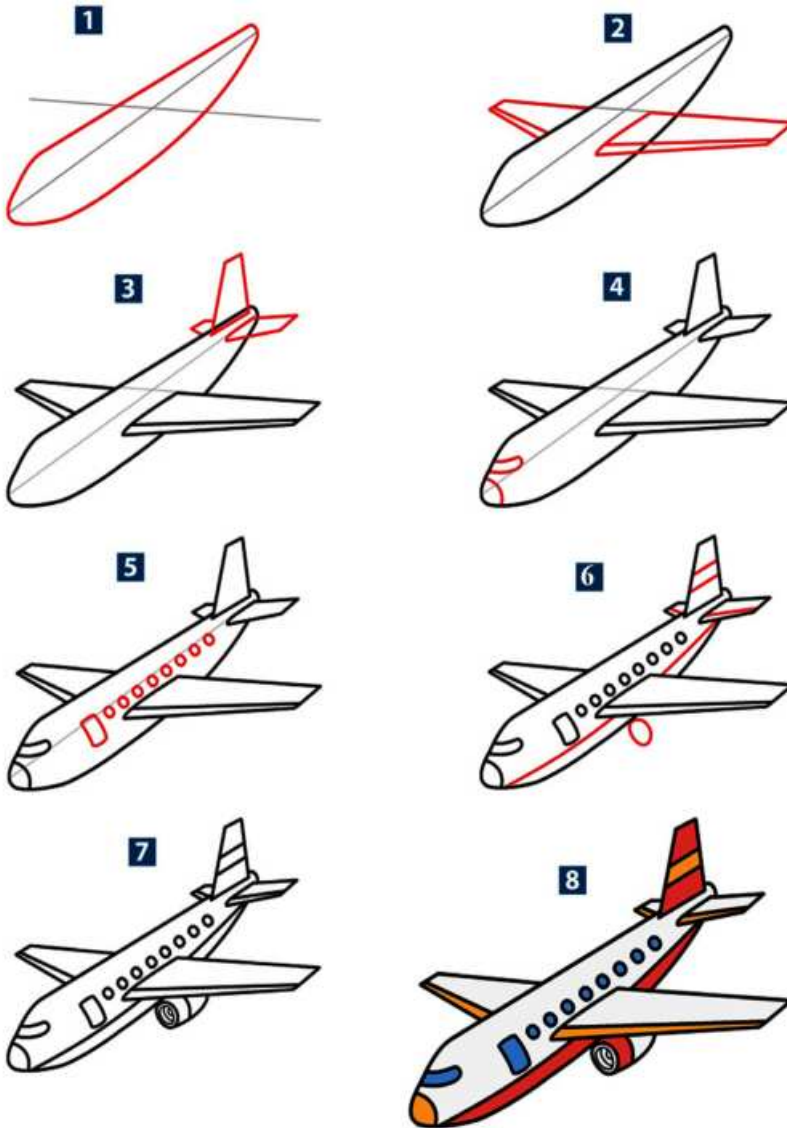
Shaakala 3.

Fakkii asii gadii tartiiba isaa eegii dabtar keerratti wixinuun halluu dibi.

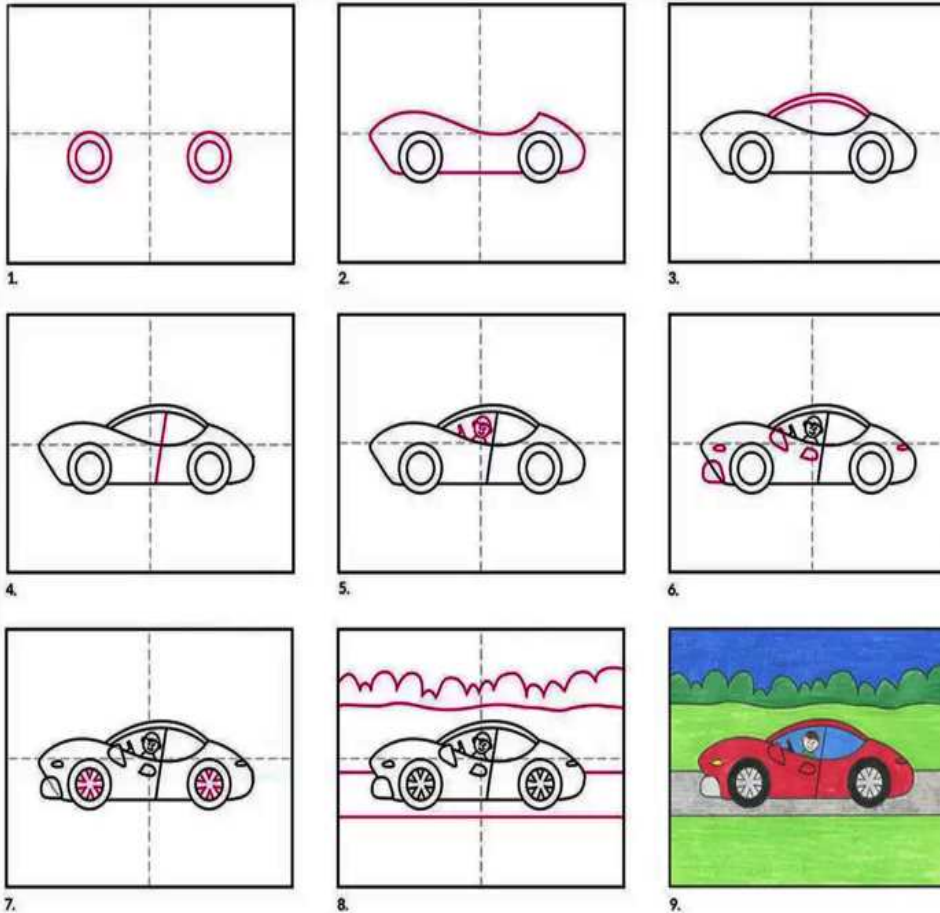
Shaakala 4.

Fakkii asii gadii tartiiba isaa eegii dabtara keerratti wixinuun halluu dibi.

Shaakala 5.

Fakkii asii gadii tartiiba isaa eeguun dabtara diba halluuf qopheeffatte irratti wixinuun halluu dibi.

1.3. SUURAA KAASUUFi DIRAAMAA TAPHACHUU

Suuraa kaasuu

Kaameeraa HD

Tiraayipoodii (baattuu kaameeraa)

Barattuu suuraa kaasuuf kaameeraa qabattee jirtu

Suuraawwan kaameeraa fayyadamuun kaafaman

Suuraan akaakuu og-aartiiwwanii keessaa isa tokkodha. Suuraa jechuun, lubbuu qabeeyyiis ta'e lubbu dhabeeyyii adda addaa kaameeraa fayyadamuun fuullee wanta kaafamuu barbaadamu sanaatti argamuun kan kaafame jechuudha.

Kanaafuu, meeshaan teeknoolojii suuraa kaasuuf nu gargaaru **kaameeraa** jedhama. Wantoonni suuraa kaafamuu danda'an nama, bineeldota, biqiltoota, ilbiisota, dhagaa, bishaan, samii, walumaagalatti wantoonni lafa kanarratti mul'atan hundi suuraa kaafamuu nidanda'u.

Sochiifi tapha garagaraa suuraa kaasuun nidanda'ama. Suuraafi fakkiin garaagarummaa qabu. Suuraan ifa kaameeraa fayyadamuun wanta kaasuu barbaadame sana akkuma jirutti kaafama. Fakkiin immoo, dandeettii nama waa fakkeessanii kaasuu qabaniin halluu adda adaa fayyadamuun waraqaa yookiin huccuu yookiin wantoota adda addaarratti harkaan kan ka'udha.

SUURAAFI DIRAAMAA

Haaluma ibsa suuraa kaasuu keessatti kaa'uuf yaalameen, namoota yookiin wantoota sochii adda addaa taasisan suuraa kaasuun nidanda'ama. Akkasumas, namoota tapha tiyaatiraa/ diraamaa hojjetaa jiran suuraa kaasuun gocha isaaniifi miira isaanii agarsiisuun nidanda'ama.

***Suuraawwan tapha diraamaa irraa kaameeraan
kaafaman***

Shaakala 6.

Tapha tiyaatiraa/diraamaa salphaa beektu tokko yeroo hiryoota kee waliin waltajjiirratti agarsiistu dabaree dabareen taphicha wal kaasuun barsiisaa/tuu keessanitti agarsiisaa.

Gilgaala 1

Gaaffiiwwan asii gadii haala gaafatamteen deebisi.

1. Suuraafi fakkiin garaagarummaa hinqaban.
A. Dhugaa   B. Soba
2. Wantoonni suuraa kaafamuu danda'an maal fa'i?
A. Nama
B. Biqiloota
C. Bineensota
D. Hunduu deebiidha

Gocha 4

Suuraawwan maatii yookiin hiriyoota keessanii dareetti fiduun barsiisaa keessanitti agarsiisaa.

BOQONNAA 2

Dandeettii Kalaqaa

2. SHAAKALA OG-AARTIIWWANII

2.1. SAGALOOTAA MUUZIQAAN, NOOTALEEFI MEESHAALEE MUUZIQAAN RUKUTTA

2.1.1 Sagaloota Muuziqaa

Gaaffilee asii gadiirratti gareen mari'achuun deebisaa.

1. Sagaloota muuziqaa keessaa maal maal beekta?
Fakkeenyaan ibsi.
2. Simbirroonni yeroo waccu dhageessee beektaa?
Akkam jedhu?
3. Yeroo namoonni meeshaalee muuziqaan taphatan
agartee beektaa? Sagalee meeshaalee muuziqaa
fakkeessuun dhageessisi.

Bara durii irraa eegalee namoonni sagalee isaaniin
faarsuufi meeshaalee muuziqaa aadaa hojjachuun sagaloota
muuziqaatti fayyadamaa turan.

Yeroo ammaa immoo, sagaloonni muuziqaa bifa ammayyaawaan
jiran kanneen asiin gadiiti :

"Doo Ree Mii Faa Sool Laa Sii Doo"

jedhamanii beekamu.

Isaan kanas meeshaa muuziqaa piyaanoo yookaan kiiboordii irratti sagalee isaanii dhaga'uun nidanda'ama.

Doo **Ree** **Mii** **Faa** **Sool** **Laa** **Sii** **Doo**

2.1.2 Nootalee Muuziqaa

Gaaffilee asii gadiirratti hiriyyoota kee waliin mari'achuun dareekeef ibsi.

1. Nootaan maali?
2. Nootaan maaliif fayyada?
3. Hanga ammaatti nootaa kam kamfaa beekta?

Nootaan qubee muuziqaa akka ta'eefi kan rukuttaafi yeedaloon ittiin barreeffamu ta'uu isaa barattee jirta.

Nootaaleen akaakuu garagaraatu jiru. Isaanis,

1. Nootaa Guutuu

Nootaa guutuun kan geengoo fakkaatuufi gatii rukuttaaf afur qabudha. Bocni isaas kan asii gadii fakkaata.

2. Nootaa walakkaa

Nootaa walakkaanis nootaa guutuu waliin kan wal fakkaatu ta'ee, mataa isaa irraa jirma gabaabaa kan qabudha. Nootaa walakkaan rukuttaaf lama qaba. Bocni isaas kan asii gadii fakkaata.

3. Nootaa nuusaa

Nootaan nuusaas kan nootaa walakkaan wal fakkaatu ta'ee, mataa isaa keessi dibamaafi gatii rukuttaaf tokko kan qabuudha. Bocni isaas kan asii gadii fakkaata.

2.1.3 Boqonnaalee Muuziqaa

Gocha 1

Gaaffilee asii gadii hiriyyoota kee waliin hojjedhuu daree keef ibsi.

1. Nootaan boqonnaa jedhamu maali?
2. Nootaan boqonnaa maaliif fayyada?
3. Hanga ammaatti nootaa boqonnaa kam kamfaa beekta?

Boqonnaaleenis qubee muuziqaati. Barreeffama rukuttaafi yeedaloo keessatti bakka itti gatiin isaanii shallagamee callisaan irra darbamuudha.

Isaanis akkuma nootaalee kanneen sagalee qabanii, gosoota garagaraatu jiru.

1. Boqonnaa guutuu

Boqonnaa guutuun, gatii rukutta turtii afur qaba. Bocni isaa kan asii gadii fakkaata.

2. Boqonnaa walakkaa

Boqqonnaan walakkaas, gatii rukutta turtii lama qaba. Bocni isaas kan asii gadii fakkaata.

3. Boqonnaan nuusaa

Boqqonnaan kun, gatii rukutta turtii tokkoo qaba. Bocni isaas kan asii gadii fakkaata.

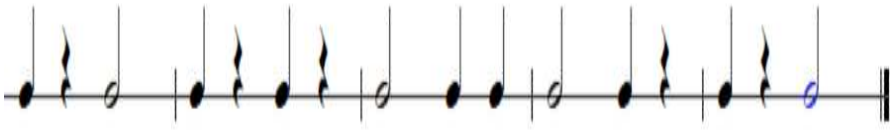
Gocha 2

Nootalee asii gaditti tarreeffaman dursa dhuunfaan shaakali. Itti aansuun, gareen harka rukutaa yookaan dibbee rukutaa walfaana dubbisuun taphadhaa.

1.

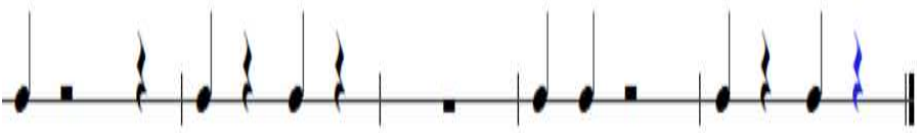
2.

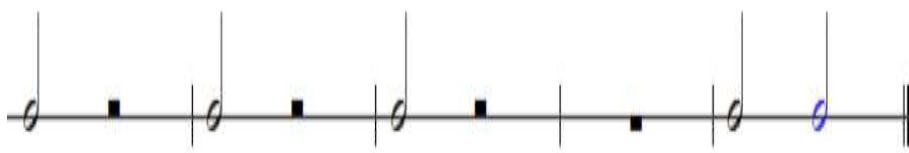
3.

4.

5.

2.1.4 Meeshaalee Muuziqaa Rukutta

Gocha 4

1. Meeshaalee muuziqaa rukutta naannoo keetii tarreessi.
2. Meeshaalee muuziqaa rukutta tarreessite yoomiifi akkamitti akka taphataman agarsiisi.
3. Fakkii meeshaalee muuziqaa rukutta naannoo keetti aragaman kaasuun barsiisaa/tuu keetti agarsiisi.

Meeshaaleen muuziqaa akaakuu garagaraa hedduutu jiru. Isaan keessaas meeshaaleen muuziqaa aadaa kan rukutta beekamoodha.

Meeshaalee muuziqaa rukutta kanas rukutuun kan itti fayyadamnuudha. Isaanis yeroo garagaraa dhimmoota garagaraaf itti fayyadamna.

Fakkeenyaaf,

- Yeroo ayyaana waggaa
- Yeroo fuudhaafi heerumaa
- Yeroo mana amantaa keessatti barbaadamu
- Yeroo ittiin bashannanuuf barbaannu
- Dhimmoota aadaa garagaraa irrattiifi kkf.....

Akaakuu Meeshaalee Muuziqaa Rukutta

Meeshaaleen muuziqaa rukutta kan aadaafi ammayyaa jedhamee bakka lamatti qoodama.

1. Meeshaalee muuziqaa rukutta aadaa

Meeshaalee muuziqaa aadaa keessaa kanneen bekamoon dibbee, marakasha, kabalaafi kkf...dha.

- a. **Dibbee:** Gogaafi mukarraa/siibiilarraa hojjetamuu danda'a; namoonnis akkuma mijateefitti boca garagaraan hojjetatu.

Dibbeen harkaanyookaan ulee rukutta lama qopheeffachuun taphatama.

Hojii daree

1. Naannoo keetti dibbeen maal maalirraa hojjatama?

b. Tsinaatsila/Shakkisa:

Tsinaatsilli yeroo baay'ee mana amantaa keessatti tajaajila. Haata'u malee, sagalee rukuttaaa oliifi gadi raasuun baasu muuziqaa ammayyaa keessattis baay'ee fayyada. Tsinaatsilli siibiila/muukaafi qorkii irraa hojjatamee harkaan urguufuun ykn sochoosuun taphatama.

Fakkii Tsinaatsilaa

c. Marakaasha

Marakaashni buqqee/ullee miciraan keessaa baasuun qabee isaa keessatti cirracha naqanii urgufuun ykn sochoosuun sagalee rukuttaaa inni baasuun kan fayyadamnuudha. Sagalee rukuttaaa marakaashniifi tsinaatsilli baasanis baay'ee walitti dhiyaata. Sagaleen lamaanuu kash kash kash....jedha.

Fakkeenya fakkii marakaashaa

d. Kabalaa

Meeshaalee muuziqaa rukuttaa aadaa keessaa isa tokko ta'ee, harka lamaan qabanii walitti rukutuun kan taphatamuudha.

Kabalaan muka battee/baxxee irraa hojjetama

2,2 BOCAAFI FOORMII SASALPHAA HALLUU DIBUU

2.2.1. BOCA FOORMII WIXINUU

Kutaa darbe keessatti sararoota walqabsiisuun wixinee boca salphaawixinuufi halluudibuudhaanshaakalteejirta. Boqonnaa kana keessatti immoo, bocaafi foormiiwwan sasalphaa fakkeessuun akkataa halluun itti dibamu shaakaluun nibaratta.

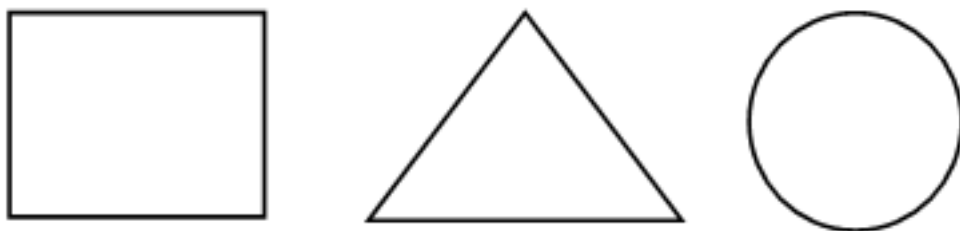
Gocha 5

Wiixinee boca sasalphaa erga wixinteen booda halluu dibuun kan walii keessanii ilaalaa. Hanqinaafi cimina jiru ilaalaatii yaada fooyya'iinsaa walii kennaa.

Boca sasalphaa jechuun, sararoota muraasa walqabsiisuun kan hojjetaman ta'ee dheerinaafi dalgee kan qabanidha. Fakkeenyaaf, sarara dhaabbataafi dalgee walqabsiisuun iskuweerii hojjechuu, sarara shaffaaxaafi dalgee walqabsiisuun rogsadee uumuufi kan kana fakkaatan hojjachuudha.

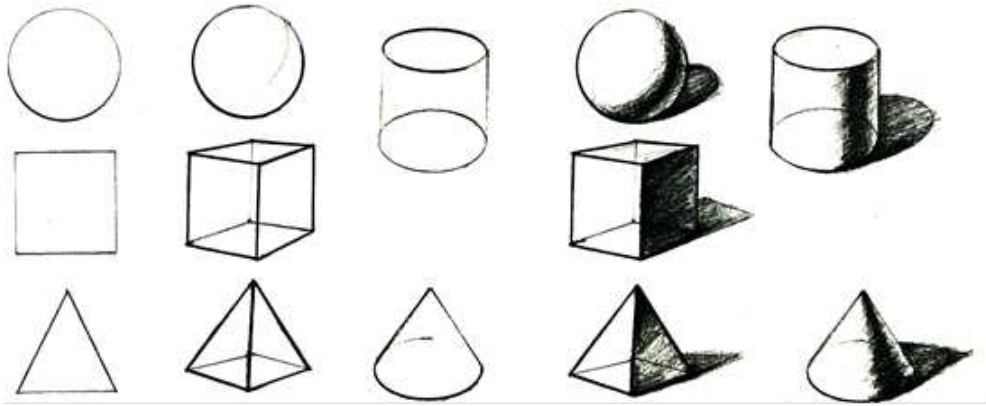
Shaakala 1.

Boca salphaa asii gadii irra deddeebi'ii wiixini.

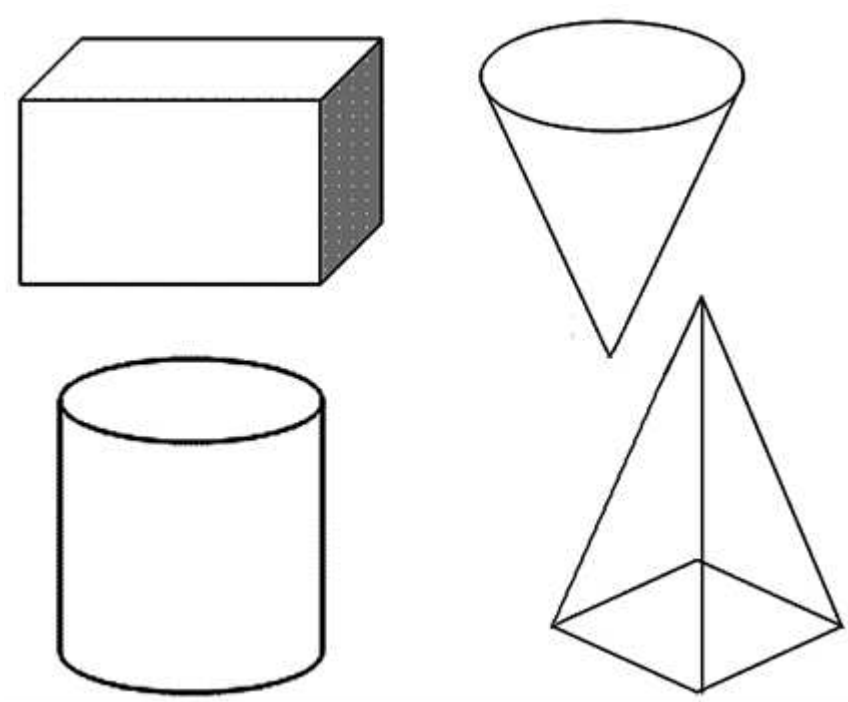
2.2.2. FOORMII SASALPHAA WIXINUU

Foormii jechuun, sararoota muraasa walqabsiisuun kan hojjetamu ta'ee dheerina, dalgeefi bal'ina kan qabudha. Fakkeenyaaf, iskuweeriirratti sarara shaffaaxaa dabaluun kiyuubii uumuunidan deenya. Rogsadee irratti sarara molooloo dabaluun foormii koonii uumna. Akkasumas, boca geengoo ifaafi gaaddisa itti dabaluun isfiirii uumuu nidandeenya.

Shaakala 2.

Foormii asii gadii irra deddeebi'ii wiixini.

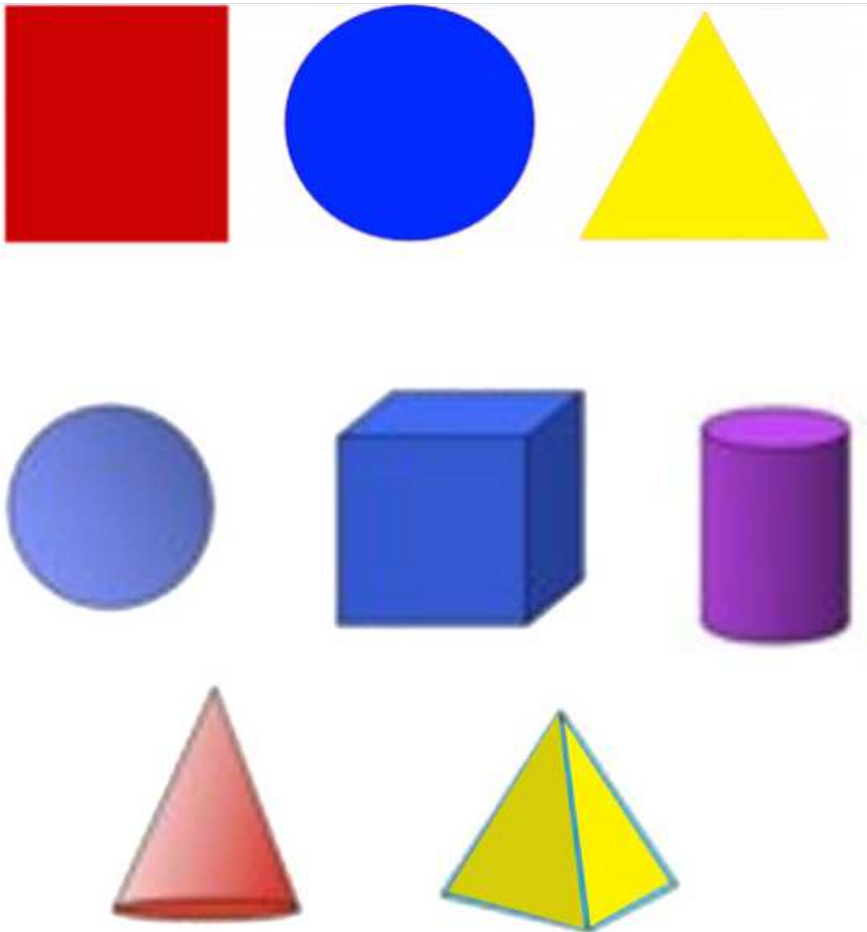

2.2.3. Bocaafi Foormiiwwan Sasalphaa

Halluu Dibuu

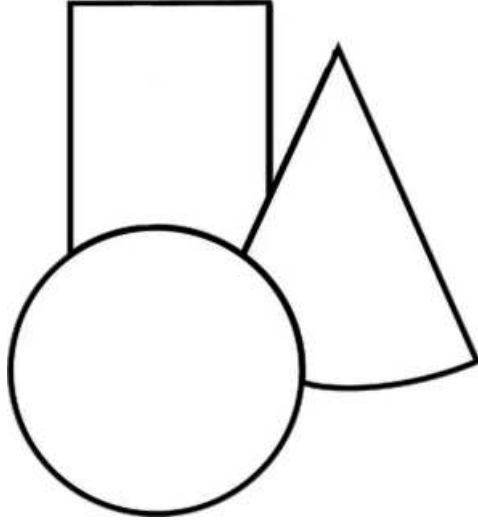
Bocaafi foormii halluu dibuu jechuun asii olitti kan sararoota qofaan wixiname halluu dibuudha.

Fakkenyaaf,

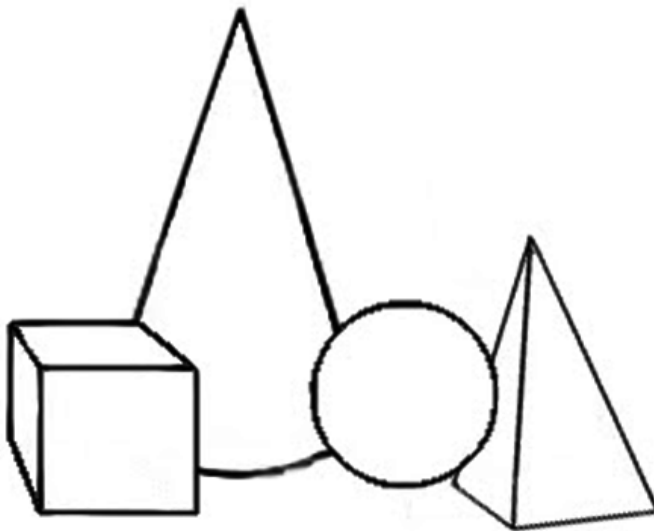
Shaakala 3

Bocota qindaa'e asii gadii dabtara keerratti wixinuun halluu garagaraa dibi.

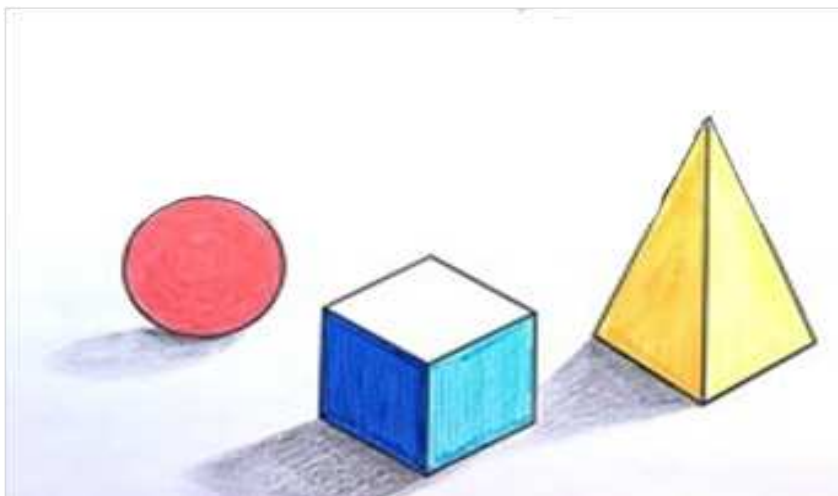

Shaakala 4

a. Foormii qindaa'a asii gadii dabtara keerratti wixinuun halluu garagaraa dibi.

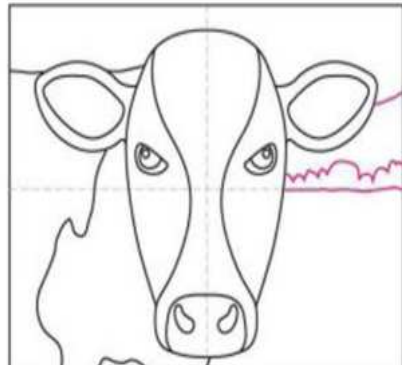
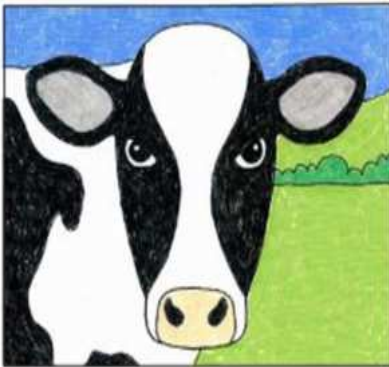

b.

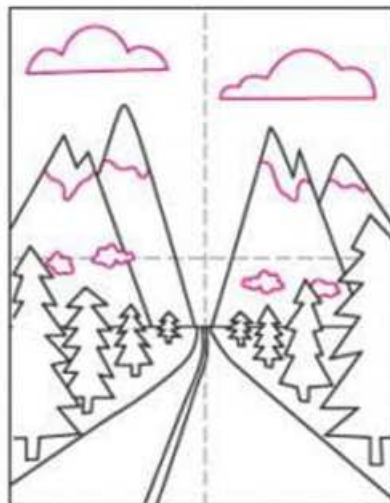

Shaakala 5

a. Fakkiwwan asii gadii tartiiba isaa eeguun dabtara keerratti wixinuun halluu dibi.

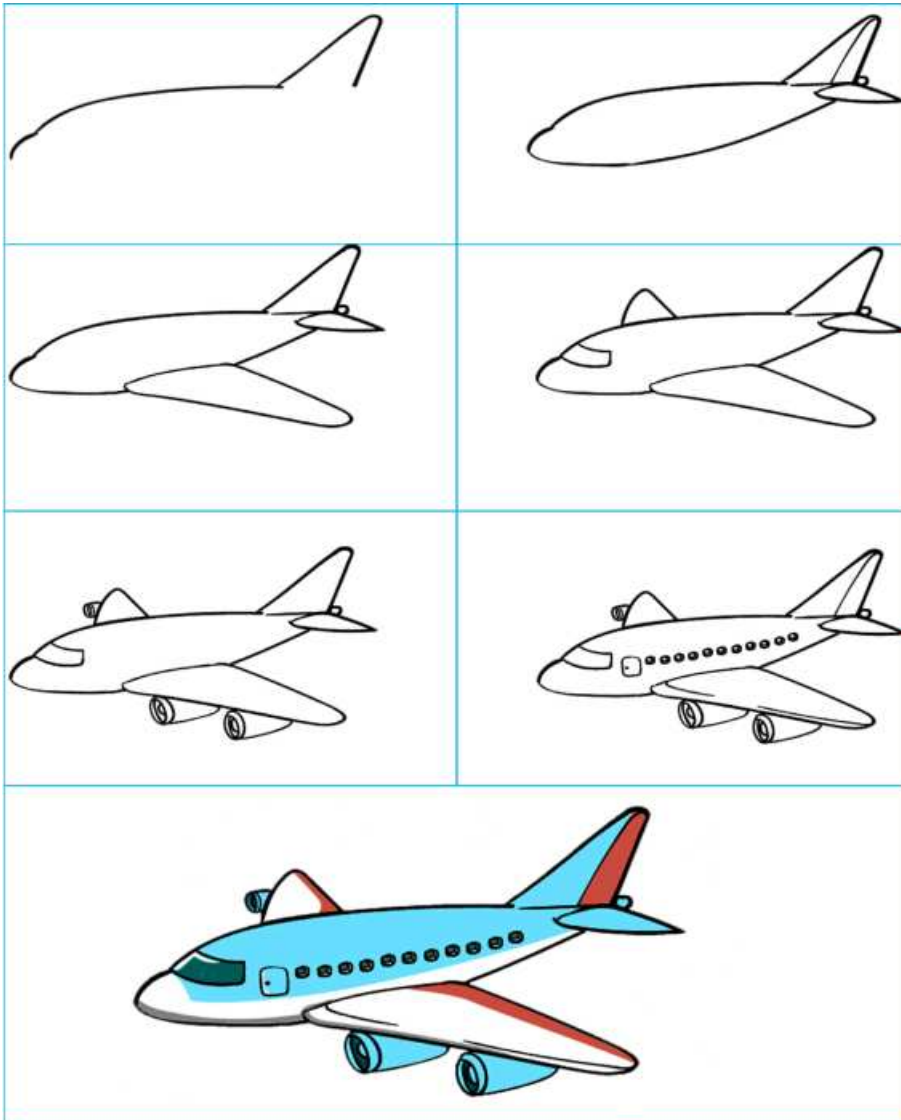

b.

Shaakala 6

Fakkii asii gadii tartiiba isaa eeguun waraqaa irratti wixinuun halluu dibi.

2.3 WALITTI MAKAMA HALLUUWWAN BU'UURAAFI MAXXANSA KALLATTII

2.3.1 Walitti Makama Halluwwan Bu'uura

Gaaffii hubannoo

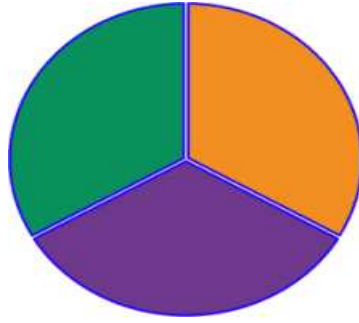
Halluu walitti makuu jechuun maal jechuudha?

Halluwwan akaakuu garaagaraa naannoo keenyatti akka argaman boqonnaa tokko keessatti barattanii jirtu.

Walitti makama halluu jechuun, halluu bu'uura haala walqixa, yookiin haala walcaaluun walitti makuun halluu biroo argachuu jechuudha. Halluwwan bu'uura dibaaf oolan sadan walitti makuun halluu addaa ta'e uumuun nidanda'ama. Kanas, halluwwan bu'uura lama dabaree dabareedhaan hanga walqixa ta'een yoo walitti makne, halluu sadarkaa lammaffaa arganna.

Isaanis, sadiitu jiru:

- ✓ **Burtukaana**
- ✓ **Magarisaafi**
- ✓ **Dhiilgee/Vaayoleetiidha.**

Halluuwwan sadarkaa tokkoffaa haala asii gadiin yoo walitti
makne halluu sadarkaa lammaffaa kenna.

Diimaafi Keelloon = Burtukaana kenna

Keelloofi Cuquliisni = Magariisa kenna

Cuquliisniifi Diimaan = Dhiilgee kenna

Shaakal 7

Gaaffilee asii gadii haala gaafatamteen guuti.

1. Diimaa walitti makuu Keelloo = _____
2. _____ walitti makuu Cuquliisa = **Magariisa**
3. _____ walitti makuu _____ = **Dhiilgee**

Gilgaala 1

Gaaffilee asii gadii akkaataa gaafatamteen deebisi.

1. Halluun sadarkaa tokkoffaa lakkoofsaan _____ tu jira.
2. Halluu keelloo, _____ fi diimaan halluu sadarkaa tokkoffaadha.
3. Halluu sadarkaa tokkoffaan haala walqixa ta'een yoo walitti makame, halluu sadarkaa _____ arganna.
4. Halluun sadarkaa lammaffaa lakkoofsaan _____ tu jira.
5. Halluu sadarkaa lammaffaa tarreessi.

6. Walitti makama halluu asii gadiif qubee deebii sirrii ta'e filadhu.

1. + = ? a. b. c.

---

2. + = ? a. b. c.

---

3. + = ? a. b. c.

Gilgaala 2

Walitti Firoomsi

1. Diimaa

a.

2. Cuquliisa

b.

3. Magariisa

c.

4. Keelloo

d.

5. Burtukaana

e.

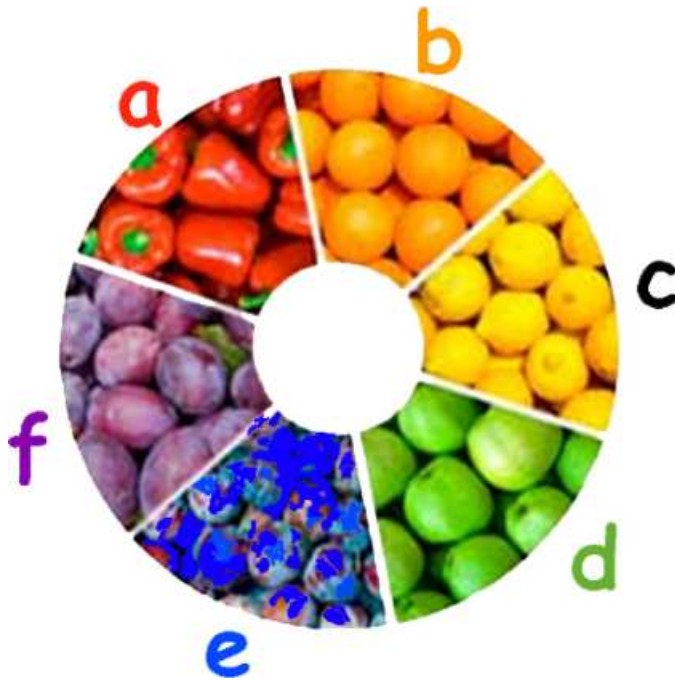
6. Dhiilgee

f.

Gilgaala 3

Fakkii fuduraalee asii gadii ilaaluun qubee halluuwwan sadarkaa tokkoffaafi lammaffaa agarsiisan maqaa halluuwwan isaanii waliin addaan baasuun tarreessi.

Fakkeenyaaf:

a. Diimaa

c. _____

e. _____

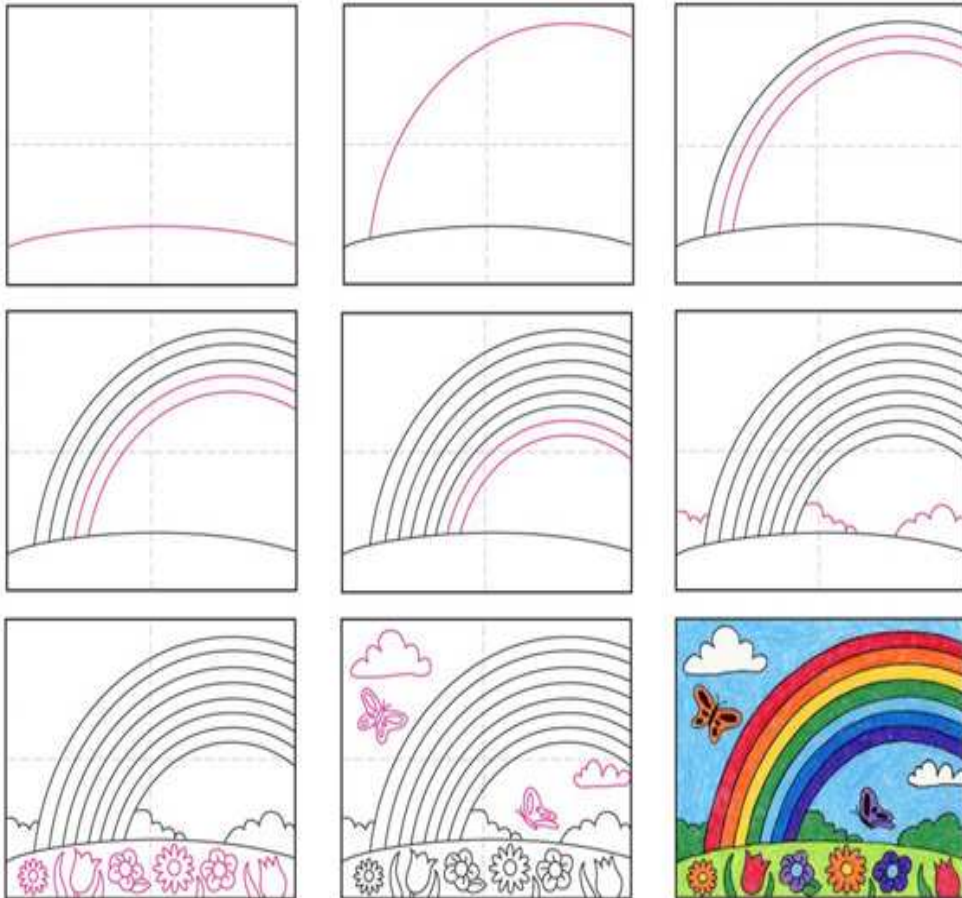
b. _____

d. _____

f. _____

Shaakala 8

Akkaataa tartiiba asii gaditti taa'e kanaan wixinuun halluu dibi.

2.3.2 MAXXANSA KALLATTII

Gocha 6

Harka keessan halluu cilee, boronqii, daaraa, dhogqeefi kan kana fakkaatan dibdanii waan biraa irratti maxxansitanii beektuu? Yeroo namni biroon maxxansu argitanii beektuu? Yoo argitanii kan beektan ta'e, akkamiin maxxanfama?

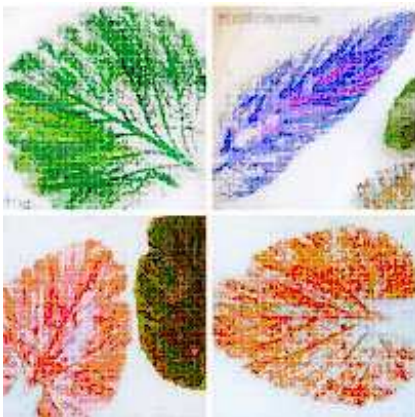
Maxxansa kallattii jechuun, wantoota uumamaan jiran irratti halluu yookaan wantoota salphaatti naannootti argamanitti fayyadamuun hojii hojjetamuudha.

Kunis, baala, daraaraa (abaaboo), firii biqilootaafi kan kana fakkaataniin halluu yookiin wanta halluu fakkaatuun dibuun waan diriiraa irratti gadi qabuun kan hojjetamuudha.

Akka fakkeenyaatti boca baalaa halluu dibuun waan diriiraa ta'e tokko irratti gadi qabanii hojjechuun nidanda'ama.

Fakkeenya tokkoffaa:

Maxxansa baalaa

Fakkeenya lammaaffaa:

Maxxansa Barruu harkaa

Gilgaala 4

Gaaffilee asii gadii deebisi.

1. Maxxansa baalaa maxxansuuf wantoonni barbaachisan maal fa'i?
2. Maxxansa barruu harkaa maxxansuuf wantoonni barbaachisan maal fa'i?

Shaakala 9

Gaaffilee asii gadii maxxansa baalaafi barruu harkaa asii olii irratti hundaa'uun hojjedhu.

- a. Maxxansa baalaa hojjedhu.
- b. Maxxansa barruu harkaa hojjedhu.

2.4 ERGAAWWAN DIRAAMAA, SUURSAGALEEFI SUURAA

Ergaa tiyaatiraa

Shaakala 10

Ergaa dabarfachuu barbaaddan irratti hundaa’uun diraamaa gabaabaa kalaquun shaakalaa.

Diraamaan yookiin taphni tiyaatiraa ergaawwan adda addaa bifa nama bohaarsuufi haala gabaabaa ta’een dabarsuu danda’a. Ergaa dabarsuun caalaattis, aadaafi seenaa saboota garagaraa nama barsiisa. Diraamaa keessatti namoonni gadda, gammachuu, jaalala, raajeeffannaa isaaniifi kkf ibsachuu nidanda’u. Tiyaatirri waltajjii irratti daawwatootaaf dhiyaata.

Gaaffii hubannoo 1

1. Diraamaan maalfaa nama barsiisuu danda'a?

Ergaa suursagalee shaakala dubbisa duraa

Suursagalee daa'immaniif qophaa'an daawwattee beektaa?

★ suur sagaleewwan afaan adda addaan daa'immaniif qophaa'an keessaa kamfaa jaalatta?

Suursagaleen qindoomina suuraa, gochaafi jechaatiin waraabamuudhaan televizhiinii irratti yookiin bilbila mobaayilaa irratti ilaalamuufi dhaggeeffatamuu danda'a. Kanaafuu, taateewwan televizhiiniidhaan yookiin mobaayila irratti gochaan, suuraafi jechaan qindaa'anii dhiyaatan Suursagalee/Viidiyoo jedhamu.

Akkuma diraamaan yookiin tiyaatirri ergaa adda addaa dabarsu, suursagaleenis ergaawwan garagaraa dabarsa. Gama biraatiin, suursagaleen daa'immanqubee barsiisuuf, lakkoofsa barsiisuuf, qulqullina barsiisuuf, akkasumas taphoota adda addaatiin bashannansiisuuf karaa televizhiniitiin nidhiyaata.

Gaaffii hubannoo 2

1. Suursagalee fakkiwwan asii gadii ilaaltee beektaa? Eenyufaa jedhamu? Maalfaa irraa baratte?

2. Waa'ee Suursagaleewwan asii gadii kana hiriyoota keessan waliin walitti himaa.

Ergaa suuraa

Boqonnaa tokkoffaa jalatti waa'ee suuraa bal'inaan barattanii jirtu. Akkuma diraamaafi Suursagalee suuraanis ergaa mataa isaa dabarsa.

Namoonni haala garagaraa keessa osoo jiranii suuraan isaanii yoo kaafame, suuraan sun miira namoonni sun keessa jiran ibsa. Gocha garagaraas raawwachaa osoo jiranii yoo kaafaman, maal akka hojjetaa jiran ni'agarsiisa. Kanaafuu, suuraan ergaa guddaa dabarsuu danda'a jechuudha.

Suuraa daa'ima raftuu

Suuraa daa'ima kolfituu

Gaaffii hubannoo 3

Suuraawwan asii gadii hojii akkamii agarsiisu?

Gaaffii hubannoo 4

Suuraawwan asii gadii maal agarsiisu?

Gilgaala 1

1. Suuraan haala kamiin ergaa dabarsa?
2. Garaagarummaan suuraaafi suursagalee maali?

BOQONNAA 3

AADAIFI SEENAA

3.1 HOJII OG-AARTIIWWANII KAN DURIIFI AMMAA

3.1.1 HOJII OG-ARGAA DURIIFI AMMAA

Hojii Og-argaa durii kan jedhamu kan bara durii irraa jalqabee namoonni oguma adda addaa qabaniin meeshaaleen jiruufi jireenyaaf barbaachisan hojatanidha. Meeshaalee kanneenis wantoota naannootti argaman irraa hojjechaa akka turan seenaan ragaa baha. Hojii Og-argaa ammaa jechuun ammoo, meeshaalee jiruufi jireenyaaf barbaachisan teeknooloojii ammayyaa fayyadamuun hojjechuu jechuudha.

a.Hojii Og-argaa Durii

Gocha 1

Waa'ee ogummaa harkaa naannoo kee kan bara duriifi ammaa maanguddoota gaafachuun daree keessatti hiriyyoota kee waliin walitti himaa. Faayidaa isaan kennanis waliif ibsaa.

Hojii Og-argaa bara durii hojjetamaa turan keessaa tokko hojii harkaati. Hojiiwwan harkaa kunniinis oguma bara durii namoota dandeettii qabaniin meeshaaleen adda addaa wantoota naannootti argaman irraa hojjetamudha.

Hojiiwwan harkaa dabalatee beekumsiifi wantoonni qabatamoofi qabatamoo hintaane naannoo keenyatti argaman dhaloota durii irraa gara dhaloota ammaatti kan darbaa dhufaniidha.

Isaan kun immoo, hambaalee seenaa jedhamu. Hambaaleen seenaa kunis haftee hojii kalaqa dhala namaa kanneen akka meeshaalee ulfoo, ijaarsa gamoowwaniifi kan kana fakkaatan dabalata.

Naannoo Oromiyaa keessa hambaaleen aadaa qaroomina ummata Oromoo ibsan hedduutu jiru. Isaanis ogummaa harkaa kan akka meeshaalee mana keessaa, uffataa, ijaarsa manaa, hojii sibiila tumuu, bakkeewwan waaqeffannaa, godambaafi kan kana fakkaatanfaadha.

Ogummaan bara durii babal'ina ogummaa amma jiruuf bu'uura. Isaan keessaa muraasni ogummaa hojii hodhaa hodhuu, hojii suphee dhahuu, hojii gogaa duuguu, hojii uffata dhahuu, hojii mukaafi hojiin sibiila tumuufi kan kana fakkaataniidha.

1. Ogummaa Hodhaa Hodhuu

Gocha 2

Hojiwwan ogummaa harkaa naannoo keessanitti hojjataman maal fa'i? Maatii yookiin manguddoota gaafadhaatii daree keessatti irratti mariyadhaa.

Ogummaan hodhaa hodhuu bara durii irraa kaasee ogummaa hanga ammaatti hojjetamaa jiru keessaa isa tokko. Ogummaan hodhaa hodhuu migira, coqorsa, meexxii, kalaala, qaaccaafi kan kanneen fakkaatan irraa kan hojjetamuudha.

Wantoota kanneen irraas elementuu, gundoo, laadana/hinqibii, gingilchaa, sortuu, irboo, masoobii, agalgilii, jaalloofi kan kana fakkaatantu hojjatama.

Bu'aa hojii ogummaa hodhaa hodhuu irra argame

2. Ogummaa suphee dhahuu

Naannoo keenya keessatti bara durii irraa kaasee ogummaawwan adda addaa akka hojjetamaa ture mata duree darbe keessatti barattee jirta. Kanneen keessaa tokko ogummaa suphee dhahuuti.

Ogummaan kun qabeenya uumamaa naannootti argamu, biyyee suphee irraa kan hojjetamuudha. Suphee irraa, gaanii, huubboo, finjaala, xuwwee, jabanaa, eelee fi kan kana fakkaatantu hojjetama.

Walumaagalatti, yeroo ammaas ogummaan kun hawaasaaf tajaajila guddaa kennaa jira.

Bu'aa hojii ogummaa suphee dhahuu irraa argamu

3. Ogummaa Gogaa Duuguu

Oguma bara durii keessaa ogummaan hojii gogaa isa tokkoodha. Ogummaa kanaan dhalli namaa bara durii irraa eegalee gogaa bineeldota adda addaa irraa meeshaalee tajaajila adda addaaf oolan oomishaa akka ture haftee seenaa irraa hubachuun nidanda'ama.

Fakkeenyaaf, caaccuu, gaachana, itillee, teepha, qabattoo, qalqalloo, siree, koraa, fuuloo, qomoofi kanneen kana fakkaatan bu'aa hojii ogummaa gogaa duuguun hojjatamu .

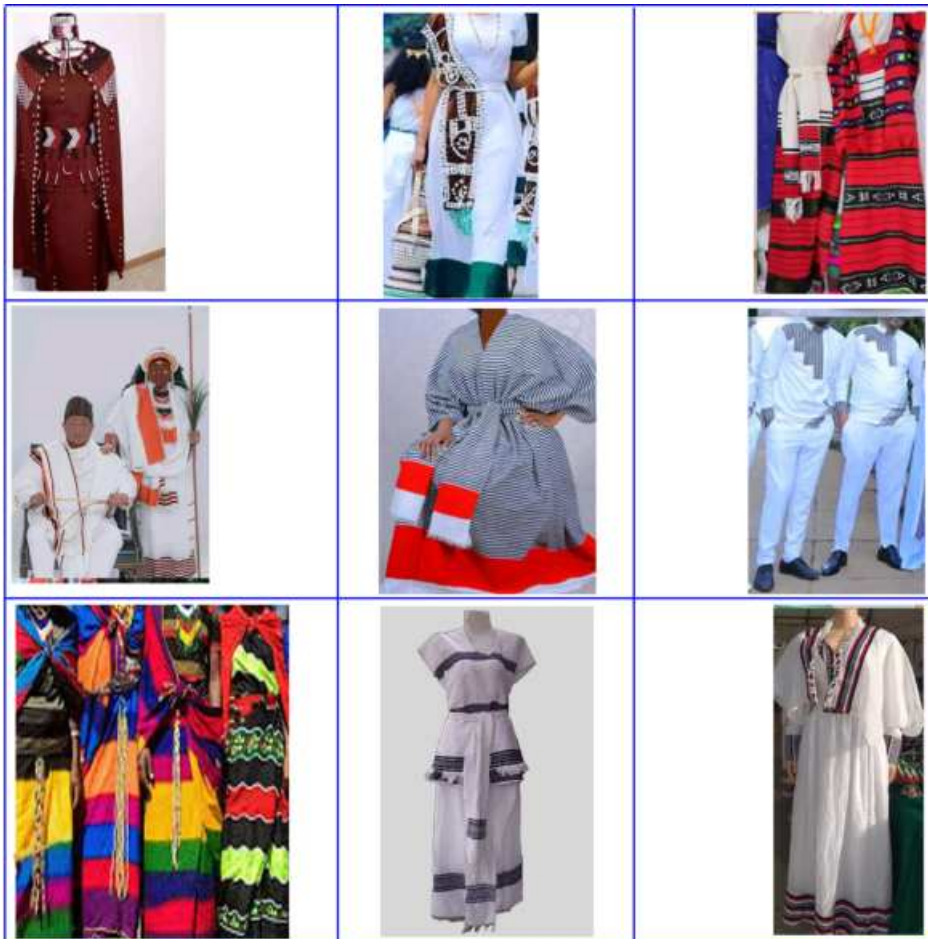
Bu'aa hojii ogummaa gogaa duuguu irraa aragmu

4. Ogummaa Uffata Dhahuu

Oguma bara durii keessaa ogummaan uffata dhahuu isa tokkodha. Ogummaan uffata dhahuu kun jirbii fo'uun kan hojjetamu yommuu ta'u yeroo ammaa sadarkaa guddaa irra gahee jira.

Fakkeenyaaf, kutaa, bulluukkoofi uffata aadaa garagaraafi kan kana fakkaatan ogummaa uffata dhahuun hojjetamu.

Bu'aa hojii ogummaa uffata dhahuu irraa argamu

5. Ogummaa Hojii Mukaa

Oguma bara durii bebbeekamoo keessaa ogummaan hojii mukaa isa tokkodha. Bara durii dhalli namaa muka soofuun (bocuun)meeshaalee tajaajila adda addaaf oolan hojjechaa ture.

Fakkeenyaaf, siree, ulee, cufantaa balbala manaa, teessoo, minjaala, qorii, boraatii, mooyyeefi kan kana fakkaatan maqaa dhahuun nidanda'ama.

Bu'aa ogummaa hojii muka irraa aragmu

6. Ogummaa Hojii Sibiila

Oguma bara durii hawaasa keessa ture keessaa ogummaan hojii sibiila tumuu isa tokkodha. Ogummaan kun bu'aawwan gurguddaa buusaa tureera. Buusaas jira.

Fakkeenyaaf, meeshaalee qonnaa aadaaf kan oolan kan akka maarashaa, qonyee, qottoo, albee, dongoraa sibiila akkasumas faaya mormaa, kan harkaa, kan qubaafi kan kana fakkaatan maqaa dhahuun nidanda'ama.

Bu'aa hojii ogummaa sibiilaa tumuurraa argamu

Gilgaala 1

Gaaffilee asii gadiitiif deebii sirrii ta'e filadhu.

1. Kan asii gadii keessaa tokko hambaalee seenaa nam-tolcheedha.
  - a. Masaraa Abbaa Jifaar
  - b. Holqa Soof Umar
  - c. Laga Hawaas
  - d. Hunduu deebiidha

2. Filannoo asii gadii keessaa tokko hambaa seenaa magaala Naqamteetti argamudha.
  - a. Dirree Sheek Huseen
  - b. Masara Kumsaa Morodaa
  - c. Masara Abbaa Jifaar
  - d. Hunduu deebiidha.
3. Suphee irraa ogummaa harkaa maalfaatu hojjetama?
  - a. Huubboo
  - b. Jabanaa
  - c. Eelee
  - d. Hunduu deebiidha.
4. Gogaa irraa ogummaan harkaa hojjetamuu danda'u isa kami?
  - a. Itillee
  - b. Qalqalloo
  - c. Caaccuu
  - d. Hunduu deebiidha.
5. Jirbii fo'uu irraa uffata adda addaatu hojjetama.
  - a. Dhugaa
  - b. Soba

6. Meeshaalee hodhaa hodhuutiin hojjetamuu danda'u isa kami?
- a. Mooyyee
  - b. Qonyee
  - c. Masoobii
  - d. Hundi deebiidha
7. Ogumni bu'aa hojii mukaa ta'e isa kami?
- a. Minjaala
  - b. Siree
  - c. Boraatii
  - d. Hunduu deebiidha.
8. Oguma bu'aa hojii sibiila irraa argamuu isa kami?
- a. Maarashaa
  - b. Qottoo
  - c. Faaya mormaafi harkaa
  - d. Albee
  - e. Hundi deebidha
9. Ogummaa harkaa naannoo keetti beekamu kan beektu tarreessi.

B. Oguma Ammayyaa Biyya keenya

Oguma bara durii asii olitti ilaalle kanneen ammayyeessuun yeroo ammaa meeshaalee, uffata aadaafi faaya adda addaa bifa ammayyaafi nama hawaatuun hojjetamaa jira. Oguma ammayyaa jechuun, ilaalchafi fedhii ogeessaa yookiin artistootaa kan yeroo ammaa calaqqisiisudha. Oguma ammayyaaf bu'uura kan ta'e oguma bara duriiti.

Fakkeenyaaf, hojiiwwan ogummaa bara durii hojjetaman keessaa hojii sibiilaa yoo fudhanne, maarashaan gara tiraakteraatti, hojii mukaafi gogaa keessaa immoo barcuma, siree, balbala manaa ammayyeessuun yeroo ammaa teessoon, balballi sibiilaafi sireen bifa ammayyatiin hojjatamaa jira.

Gilgaala 2

Gaaffii asii gadii deebisi.

1. Meeshaaleen ammayyaa gogaa, sibiilaafi muka irraa hojjataman maal fa'i?

3.2 SEENAA MUUZIQA AADAA KAN DURIIFI KAN AMMAYYAA.

Aadaan saba tokkoo kallattii garagaraan haa ibsamu malee, karaa inni guddaan aadaan ittiin ibsamu muuziqaadha. Muuziqaan yeroo dhalli namaa uumamee jiraachuu eegale irraa kaasee kan jirudha.

Ummanni Oromoo bara durii irraa kaasee muuziqaatti fayyadamaa ture; ammas fayyadamaa jira . Fakkeenyaaf, sirbi Gadaa bara durii irraa kaasee hanga har'aatti hojiirra oolaa jira. Kana qofas osoo hintaane, sabni Oromoo muuziqaa dhimmoota hedduuf fayyadamuun aadaa isaa dhalootaa dhalootatti ittiin dabarfachaa ture. dabarfachaas jira.

Seenaa keessatti sabni Oromoo muuziqaa dhimmoota armaan gadiif itti fayyadama:

- Gaddaafi gammachuu ittiin ibsachuuf,
- Jaalala waan tokkoo ittiin ibsachuuf,
- Barnoota ittiin barachuufi barsiisuuf,
- Aadaa ofii ittiin mul'ifachuuf,
- Hojii misoomaa ittiin hojjechuuf,
- Biyya ofii ittiin faarsuuf,
- Goota ittiin faarsuuf,
- Loon ittiin faarsuufi kkf...,

Sabni Oromoo hachuuccaa isarra ga'aa ture karaa muuzigaan isaatii balaaleffachaa ture. Haala kanaan, Oromoon weellistoota hangafoota waggaa saddeettamaa asitti beekaman jajjaboo hedduu qaba. Isaanis, muuziqaa isaaniin hawaasa biratti hedduu jaallatamu.

Fakkeenyaaf,

Dr. Kabajaa Alii Birraa

Abbitoo Kabbadaa

Ilfinash Qannoo

Hiikaa Waajii

- Nuhoo Goobanaa
- Eebbisaa Addunyaa
- Haacaaluu Hundeessaa
- Zarihuun Wadaajoo

- Haloo Daawweefi kkf... maqaa dhahuun nidanda'ama.

Yeroo ammaas sabni Oromoo muuziqaan isaa guddatee bifa ammayyawaan dhimmoota garagaraa keessatti itti fayyadamaa jira.

Gocha 3

Yeroo ammaa naannoo keessanitti hawaasni muuziqaa yeroo kamfaa akka itti fayyadamaa jiru gaafachuun daree keef dhiyeessi.

3.3 RAAWWII IBSA DUUDHAA AADAA TIYAATIRA KEESSATTI.

Gaffii hubannoo

Taateewwan duudhaa aadaa naannoo keessanitti gaggeeffaman maalfaa beektu? Barsiisaa keetti himi.

Ibsi duudhaa aadaa, duudhaa hawaasni tokko jiruufi jireenya isaa keessatti kalaqachuun aadaa godhatee ittiin jiraataa tureefi ammallee ittiin fayyadamaa jiru kan agarsiisuudha. Duudhaan aadaa, dhalootaa dhalootatti kan darbu yoo ta'u, eenyummaafi hambaawwan hawaasa saba tokkoo kan agarsiisudha. Duudhaan aadaa og-aartii hawaasaa wantoota garagaraa of keessaa qaba. Isaanis, muuziqaa, shubbisa/ hurruubbii, raawwii, og-argaa, mallattoowwan,

ayyaaneeffannaa, ogummaa harkaa, seeneessaafi kkf. Kanaafuu, ibsi aadaa tiyaatira keessatti og-aartiiwwan kanneen hunda fayyadamuun duudhaa aadaa hawaasichaa agarsiisa.

Faayidaa duudhaan aadaa beeksisuun qabu kanneen asii gaditi:

- Kalaqa hawaasichaa akka jirutti eegee tursiisa;
- Hambaan duudhaa aadaa kun akka guddatuufi babal'atu taasisa;
- Sammuu namootaa gara.

Amaloota duudhaa aadaa

Amaloonni duudhaa aadaa kanneen armaan gadiiti.

- a. Dhalootaa dhalootatti darba;
- b. Seeneessa/odeessaafi gochaan akkeeffama;
- c. Maalummaa aadaafi eenyummaa hawaasa tokkoo agarsiisu;
- d. Yeroodhaa gara yerootti babal'ina hawaasa sanaa faana guddachaa deema.

Mata duree kanaaf, duudhaa aadaa ummata **Walloo** kan qeerroofi qarreen ittiin wal jajan duudhaa tapha aadaa "**Joobiyyee**" jedhu irratti kan hojjetamu ta'a.

Shubbisa duudhaa aadaa Oromoo Walloo agarsiisu

Taphni Joobiyyee haala garagaraa keessatti taphatamuu danda'a. Fakkeenyaaf, iddoo cidhaa, iddoo tika horii, iddoo qoraan cabsaniifi kanneen kana fakkaatan fa'i.

Taphni kun qeerroof qarreen arrittiifi dhugoo/loomii qabatani, uffata aadaan bareedanii, namni dandeettii ulullee taphachuu qabu ulullee isaa qabatee, walaloowwan ittiin walfaarsan gamaa gamanaa dargaggoo ulullee taphatutti himaa haalayeeralootiin yeedaleessaa, shubbisaan dabaalanii taphatu. Dargaggoon gama tokkoon taa'u, shamarranis gama biraatiin taa'u. Kan ulullee taphatu akkuma eegaleen taphicha yeroo jalqaban akkas jedhu:

Dhiira

Kan jalaa qabu

Joobiyyee

Ajoobaa joob

Dhiira: Wayitii laga buutuu zaawiyaa jalaanii
Hindileen sitti hoofaa nabeeki malaani

Joobiyyee

Ajoobaa joob

Durba : Yeroo lola deemu zinnaar kee marfadhoo
Yeroo nama biraa natti mummufadhoo.
Yeroo qofaa qofaa marii na dhungadhu.

Joobiyyee

Ajoobaa joob

Dhiira: Kan jibbe haa jibbu haa bokoku malee
Ani Faaxeen hindhiisuu ergaa Rabbii malee

Joobiyyee

Ajoobaa joob

Durba: Goojjoo duub galaa itti galan manaa
Wal bira nu argee maaltu nu amanaa

Joobiyyee

Ajoobaa joob

Dhiira: Waliin ooluu keenya namni nuhamataa
Jaalalli hamaadhaa yoom kana sodaataa

Joobiyyee

Ajoobaa joob

Durba: Caffaa diida garbii
Keessummaa fakkaadhuu hulaa keenyaan darbii

Joobiyyee

Ajoobaa joob

Dhiira: Caffaa laga gadii ilmoo saalaa diidaa
Mana keessan sehee aseene masjiidaa

Joobiyyee

Ajoobaa joob

Durba: Anoo sin jaaladhaa sijibbeeti mitii

Hamma ammaa turuun koo aayyoo sodaadheetii

Joobiyyee

Ajoobaa joob

Dhiira: Erga akkas jettee shaggee dubbiin tolee

As kottuu naqabii ani of wallaalee

Joobiyyee

Ajoobaa joob

Durba: Bishaanin waraabaa okolee lamaanii

Wal fudhanneee bannaa gordoma jalaanii

Joobiyyee

ajoobaa joob

Dhiira: Goojjoo huddugalaa qaraaruun kabanii

Sin liqimsan turee si malee hinqabanii

Joobiyyee

Ajoobaa joob

Durba: Goojjoo giddu gala qaraaruun kabanii

Ati naliqimsii isaan waan dhabanii

Gilgaala 3 Gaaffilee asii gadii haala gaafatamte irratti hundaa'uun deebisi.

1. Faayidaan duudhaa aadaa maal fa'i?
2. Duudhaan aadaa og-aartii hawaasaa keessaa maalfaa of keessatti qabata?
  - A. Muuziqaa
  - B. Shubbisa
  - C. Tapha/parformaansii
  - D. Hunduu deebiidha
3. Amala ibsa duudhaa aadaa kan ta'e kami?
  - A. Dhalootaa dhalootatti darbuu
  - B. Seeneessa/odeessaafi gochaan akkeessuun agarsiifama
  - C. Seenaa nama tokkoo gofaatu ittiin agarsiifama
  - D. A fi B sirriidha

Gilgaala 4

1. Ibsa tapha duudhaa aadaa ummata walloo **Joobiyyee** irraa maaltu sitti tole?

BOQONNAA 4

HAWWANNAA OG-AARTIIWWANII

4. OG-AARTIIWWAN DINQISIIFACHUU

4.1 OG-ARGAA DINQISIIFACHUU

Og-argaan jiruufi jireenya dhala namaa waliin gaheefi hidhata guddaa qaba. Dinqisiifanaan og-argaa jechuun hojiiwwan og-argaa kan duriifi kan ammaa harka namaan hojjetaman dinqisiifachuudha.

Isaanis, fakkiiwwan durdurii keenyan holqaa irratti hojjetamaniifi kan kana fakkatan dinqisiifachuu hammata.

Og-argaa akka raajeffannu/dinqisiifannu kan nu taasisu wantoota asii gadiiti:

- Beekumsaafi hubannaa og-argaa horachuuf;
- Meeshaaleefi maloota og-argaa barreeffamaan gonfanne gochaan akka agarsiifnuuf;
- Sosochii og-argaa aadaa bara duriifi kan ammayyaa adda baasuufi kan kana fakkaataniif fayyada.

4.1.1 Hojii Og-Argaa Aadaa Biyyaa Keenyaa

Gaaffii hubannoo 1

1. Hojiin og-argaa maalii?

Hojiin og-argaa hojiiwwan halluufi wantoota naannootti argamanitti gargaaramuun ogeessaan kan hojjetamanidha. Akkasumas, diba halluu, giraafiksiin, bobbocaafi kan kana fakkaataniin ibsamu.

Og-argaan hojiiwwan warshaa godoo irraa kaasee hangaammaatti jiran, aadaafi seenaa darbeefi ammaa ittiin ibsuuf fayyada.

Wanti ijaan ilaalamu kun ogummaa fakkii kaasuu, bobbocaa, ijaarsa manaa, dibaa halluu, suphee dhahuu, ogummaa faaya meetiifi warqii tolchuufi ogummaa meeshaalee mana keessaa maqaa dhahuun nidanda'ama.

Aadaan oguma harkaa kana qofa miti. Fakkeenyaaf, ribuu irraa kiraara, shonboqqoo irraa ulullee, gogaa irraa dibbee, buqqee irraa qabee, qaaccaa irraa jibbaa, jirbii irraa uffata, migira irraa hodhaa, meexxii irraa handaqiifi kan kana fakkaatan hojjatamaa turan.

Meeshaalee aadaafi ammayyaa ogummaa harkaan hojjataman akka fakkeenyaatti asii gaditti kaa'amanii jiru.

Ogummaa harkaa migira, kalaalaa, gogaafi elellaa irraa hojjetaman

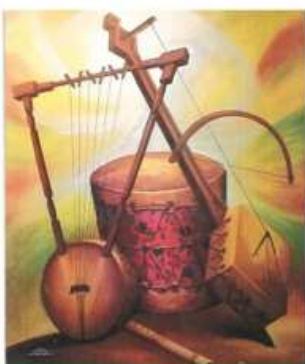
Ogummaa harkaa migira, gogaa, mukaafi callee irraa hojjetaman

Ogummaa harkaa faaya adda addaa calleefi sibiila irraa hojjetaman

Ogummaa harkaa suphee irraa hojjetaman

Ogummaa hojii muka, gogaafi migira irraa hojjetaman

Shaakala 1

Meeshaalee aadaa naannoo keetti argamu fakkiin agarsiisi.

4.2 MUUZIQA AADAA RAAJEFFACHUU

Gocha 1

1. Muuziqaa aadaa naannoo keessan jiran maal fa'i?
2. Muuziqaa aadaa naannoo keessan jiran kanneen baay'ee beekamoo ta'an shaakaluun dareef dhiyeessaa.
3. Muuziqaa aadaa dhiyaatan keessaa kamiin irra caalaatti akka jaallattan sadarkeessuun gareen ibsaa.

Muuziqaan aadaa yeroo dhaggeeffatamuufi taphatamu baay'ee namatti tola. Bashannansiisaa aadaa ofii nama hubachiisa; nama barsiisa; nama jajjabeessa.

Muuziqaan aadaa kunis meeshaalee muuziqaa aadaatiin qindaa'anii kan dhiyaatan waan ta'aniif, ulfinaan dhalootaa dhalootatti darbaa kan dhufedha.

Sabni Oromoos muuziqaa aadaa yeroo adda addaa dhimmoota hedduuf itti fayyadamu qaba. Muuziqaan aadaa kunis, qindoominaafi walaloo ergaa of keessaa qabu waan ta'eef, namoota biratti baay'ee jaallatamu; niraajeffatamus.

4.3 TAPHA TIYAATIRAAN

Akkuma barnoota kanaan duraa baraatte keessatti ibsametti ummanni Oromoo jiruufi jireenyi isaa og-aartiin kan guutameedha. Taateewwan adda addaa haala artistaawaa ta'een ibsachuu danda'a.

Goota isaa yoo mararfatu, dabeessa yoo maganfatu, biyya isaa yoo eeggatu, loon isaa yoo tikfatu, yoo fuudhu, yoo heerumsiifatu karaa artistawaan ergaa isaa dabarfata. Taateewwan og-aartii ummata Oromoo keessaa **geerarsi** isa tokkoodha.

Gaaffii hubannoo 2

1. Waa'ee geerarsaa dhageessee beektaa? Hiriyyoota daree keetiif ibsi.
2. Nama geeraru argitee beektaa? Gochaa akkamiifaa agarsiisa? Maaliif geerara?
3. Namni geeraru maalfaa qabata?
4. Gocha geerarsaa keessaa maal raajeffatta?

Gootota geerarsaan faarsuu

Barattoonni huccuu aadaa Walloo uffatanii, filaa mataatti suuqqatanii, rigaa qabatanii, mudhii isaanii wanta akka zinnaaraan hidhatanii, ulee gateettiitti qabatanii tapha kana agarsiisu.

Jalqaba barataan tokko qofaasaa taa'ee osoo yaadaan
gumgumaa jiruu hiriyyootni isaa gamaa gamaan lama lama
ta'anii seenu

Barattuu 1^{ffaa}: Maal taatee yaaddoofa?

Barataa 1^{ffaa}: Gootota keenyan yaade

Barattuu 2^{ffaa}: Walloo jechuun waloo

nuhi siif jirraa hin yaadda'in maaloo

Barattoonnii gareen: Haa haa

Barataa 1^{ffaa}: Nan yaadadhe malee takkaa hin yaaddoofne

Walloo ta'uu keenya ani hinirraanfanne

Yaaddoo ishee hinqabnu gootarraa dhalannee

Barattoonnii gareen: Haa haa

Barataa 1^{ffaa}: Ilmaan Hasan Ammee

Dawwee irraa raqamee

Barattoonnii gareen: Haa haa

Barataa 2^{ffaa}: Ijoolleen Wadaayi, Wadaay Baabboo Jaarraa

Jiilleerraa mandihee diina ari'e of irraa

Barattoonnii gareen: Haa haa

Barataa 3^{ffaa}: Kan Usmaan Xiyyeefi kan Umar Bushuraa

Sabar sakaa jechaa fullahan Waayyuurraa

Barattoonnii gareen: Haa haa

Barataa 1^{ffaan}: Kan Imaam Yuusufii

Garfarraan dhufuufii

Diina hongeessuufii

Barattoonnii gareen: Haa haa

Barattuu 1^{ffaa}: Anis kan Warqituu

Dukkana kee iftuu

Xiiqiin natti hinhaftu

Barattoonnii gareen: Haa haa

Barataa 1^{ffaan}: Kormi gaafa lolee

Hundi isaanii: Haa haa hay korman gaafoo

Barataa 1^{ffaan}: Injifannon galee

Hundi isaanii: haa haa hay korman gaafoo

Jechaa waltajjii irraa bahu.

Gilgaala 1

Deebii gabaabaa kenni

1. Maqaa gootota Walloo (Waloo) geerarsa kana keessatti kaafaman eenyu fa'i?
2. Geerarsa kana keessatti gosni gootonni kun keessaa burqan eenyu fa'i?

BOQONNAA 5

Hidhata Og-Aartiiwwanii

5.1 WALITTI DHUFEENYA OG-AARTIIWWAN GIDDUU JIRU

Gocha 1

Kiliippii faaruu beekamaa waa'ee halluuwwanii agarsiisu daawwachaa dhaggeeffadhaa. Itti aansuun, muuziqaadhaan akaakuun halluuwwanii hedduun yeroo gabaabaa keessatti akkamitti akka faarfaman waan dinqisiifatte hiriyyoota daree keef ibsi.

Dabalataanis, walitti dhufeenya og-aartiiwwanii fakkeenya faaruu kanaa irraa hubachuun akka dandaa'amu walitti himaa.

Halluun Maali?

Halluun bifa waan tokkooti. Isaanis gosoota garaagaraatu jiru. Fakkeenyaaf;

Boora

Borajjii

Arfaasee

Cuqulisa

Diimaa

Adii

Siddisa

Magarisa

Kelloo

Magaala

Dimaadii

Gurraacha

Garsamii

Buburree

Daalacha

Dimbiyyoo

Meetii

Bildiimaa

Ejersa

Dimgurra

Warqee

Asheeta

Dhilgee

5.2 BARBAACHISUMMAA OG-AARTIIWWAN BARNOOTA BIROO BARACHUU KEESSATTI QABU

5.2.1 Barbaachisummaa Muuziqaan Barnoota Biroo Barachuu Keessatti Qabu.

Gaaffilee hubannoo 1

1. Faaruudhaan barnoota kam kamfaa barattanii beektu?
2. Faaruu barnoota biroo ittiin barattan keessaa sadii tarreessuun gareen shaakalaa dareef dhiyeessaa.
3. Ga'eefi barbaachisummaa barnoonni og-argaa barnoota biroo barsiisu keessatti qabu garee gareen mari'aadha? Bu'aa marii keessanii barsiisaa/tuu keesanitti hima.

Muuziqaan barnoota biroo barsiisuu keessatti ga'ee guddaa qaba. Innis bifa faaruutiin qabiyyee barattan haala salphaafi hawwataa ta'een taphachaa, itti bashannanaafi haala si'aayina qabuun yeroo dheeraaf osoo hindagatin akka barataniif isin gargaara.

Fakkeenyaaf, qubee Afaan Ingilizii digdamii ja'anuu qabachuuf faaruun yoo ta'e yeroo gabaabaa keessatti akka sammuutti qabataniif isin gargaara.

Kun immoo, muuziqaan barnoota biroo barsiisuu keessatti ga'ee guddaa qabaachuu agarsiisa.

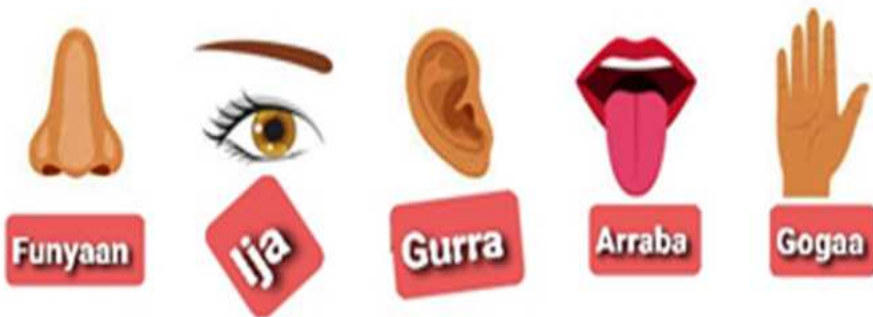
5.2.2 Ga'ee Og-Tiyaatirri barnoota biroo keessatti qabu

Og-tiyaatirri barnoota biroo waliin walitti dhufeenya guddaa qaba. kanas bifa diraamaan gargaaramnee gahee qooddachuun taphachaa qabiyyeewwan goso barnootaa biroo bifa hawwataafi bashannansiisaa ta'een barachuu dandeenya.

Fakkeenyaaf:

Gosa barnoota Saayinsii naannoo keessatti qabiyyee qaamota miiraa yeroo barsiisnu;

Qaamota Miiraa

Ilmi namaa qaamota miiraa shan qaba.

Qaamonni kun guyyaa tokko wal-lolanii baay'ee wal morman.
Hundi isaanii akka asiin gadii kanatti dabareen of tuuluun of
ibsan.

Osoo ani siniif hin arginii silaa arguu
hin dandeessan

Ati dhiis ...osoo ani **sagalee** isinitti
dhufaa jiru hamtuu fi toltuu adda isiniif
hin baasinii silaa dhumtan

Isin maaliif wal nyaattan, osoo ani waa
hunda **qaama kiyyatti yeroo bu'e**
irraa isin hin eeginii jiraachuun
isiinitti ulfaata ture

Jetteeree... osoo ani nyaata
dhandhamee mi'aa fi hadhaa adda
isiniif in baasinii beelaan dhumtan

Osoon ani **foolii suufee** adda isiniif hin
baasinii hundi keessan foolii gaariifi
yaraa adda hinbaafattan turtan.

Akkas taanaan hundi keenya wal malee
hin jiraannu jechuudha

Ati dhiis ...osoo ani **sagalee** isinitti
dhufaa jiru hamtuu fi toltuu adda

Gilgaala 1

1. Tapha gabaabaa kanarraa maal hubatte?

Yaada cuunfaa

Og-aartiiwwan gosa barnootaa biroo manneen barnootaa keessatti barsiifaman waliin walitti dhufeenya kan qabaniidha. kanas gosa barnootaa kamillee yeroo barsiisnu faaruutti, tiyaatiraafi og-argaatti fayadamnee bifa hawwataa, bashannansiisaafi taphachiisaa ta'een itti gammadaa barnoota keenya barachuu dandeenya.